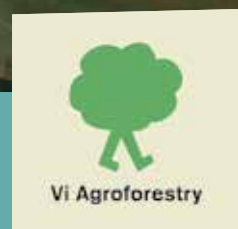

IMFASHAMYUMVIRE KU BURINGANIRE

Inyandiko ngenderwaho ku kwimakaza ihame ry'uburinganire

Imfashanyigisho mu Kinyarwanda

VI AGROFORESTRY

Vi Agroforestry ni umuryango ukomoka mu gihugu cya Suwede uharanira iterambere, werekeza ibikorwa byawo mu kurwanya ubukene ndetse n'imihindagurike y'ikirere binyujijwe mu gutera ibiti bivangwa n'imyaka no kongerera ubushobozi amashyirahamwe y'abahinzi hagamijwe kuzamura imiryango y'abahinzi baciriritse ngo ibashe kugabanya ubukene, inzara, itemwa ry' amashyamba ndetse no kugira uruhare mu kurinda ibimera n'inyamaswa. Igamije gufasha abantu baheze mu bukene mu kuzamura imibereho yabo hifashishijwe kongera umusaruro, ubukungu ndetse n'uburinganire mu kwita ku bidukikije mu buryo burambye. Vi Agroforestry (Agoroforesitiri) yita cyane ku miryango y'abahinzi baciriritse ifite ubukene ikibanda cyane cyane ku bategarugori, urubyiruko ndetse n'abana babarizwa mu mashyirahamwe y'abahinzi aharanira kwigira, mu bihugu byo muni y'Ubutayu bwa Sahara byazahajwe n'imihindagurikire y'ikirere.

Vi Agroforestry ishishikajwe no kugira uburenganzira bungana kuri bose, n'uburenganzira bw'umuntu wese mu kugira imibereho myiza ijyanye n'igihe ndetse no gutura heza. Vi Agroforestry yemera ko abantu bagwiza imbaraga iyo bishyize hamwe kandi ko iterambere rirambye rishingira ku kubahiriza uburenganzira bw'ikiremamuntu, ukwishyira no kwizana ndetse no kurengera ibidukikije,

Vi Agroforestry yashyizeho uburyo bwita ku bahinzi baciriritse bubafasha kugera ku mpinduka nziza ndetse zifatika haba ku mibereho y'abahinzi ubwabo ndetse n'ibidukikije. Gutera ibiti bivangwa n' imyaka ni ishingiro mu gutanga ibyo kurya, ibitoro, ibyo kurya by'amatungo, ifumbire, ubukungu ndetse no mu kurinda neza inyamaswa n'ibimera. Kuva umuryango watangizwa muri 1983, umaze gufasha mu gutera ibiti birenga miliyoni 100 ndetse no kuzamura imibereho myiza ku bantu barenga miliyoni imwe n' ibihumbi magana inani. .

IMPUGUKIRWA

Iki gitabo cyakozwe na Vi Agroforestry ibifashijwemo na umushinga nterankunga witwa *"The Swedish Postcode Lottery (PostkodLotteriet)"*. Ibigize iki gitabo bifatweho ububasha n' umwanditsi ndetse ntibishobora gukoreshwa mu gukwirakwiza ibitekerezo bya PostkodLotteriet.

UBURENGANZIRA BW'UMWANDITSI

Uburenganzira bwose bufitwe n'umwanditsi. Kwigana cyangwa gukwirakwiza ibigize iki gitabo ku mpamvu zo kwigisha cyangwa izindi mpamvu zitari iz'ubucuruzi bitangirwa uburenganzira mu nyandiko n'ubwanditsi mu gihe hagaragazwa aho ayo makuru yaturutse.

© Vi Agroforestry

Umuhuzabikorwa w'umushinga: Elizabeth Mwiyeria (Vi Agroforestry)

Inkuru zakozwe na: Elijah Njoroge

Byashizwe kumurongo na: Noel Creative Media Ltd

Icapwa rya mbere

Gishyizwe ahagaragara: 2018

Ifoto yo ku gifuniko cy'imbere: Ifoto - Saidat Nakayinga na Kannyanjwa Sinaani n'umukobwa wabo Namubiru Asiyat hamwe n'umuhungu wabo Galiwango Nurudin: Mpigi, Uganda - Linda Andersson

Ijambo ry'ibanze

UBURINGANIRE NO KONGERA UBUSHOBOZI ni ingenzi mu iterambere rirambye. Nubwo abagore bagira uruhare rukomeye mu kugera ku musaruro w'ibikomoka ku buhinzi, abagabo nibo bagira ijambo rikuru ku igurishwa ry'umusaruro n'ikoreshwa ry'amafaranga ava muri uwo musaruro. Kubahiriza ihame ry'uburinganire no kugira uburenganzira bungana ku bituruka ku buhinzi, uburenganzira kuri serivisi ndetse no ku itangwa ry'akazi byazamura umusaruro ukomoka ku buhinzi, kwihaza mu mirire ndetse n'iterambere ry'ubukungu.

Ukurikije uruhare ntagereranywa abategarugori bagira mu byiciro byose bijyanye n'ubuhinzi, usanga kwimakaza uburinganire n'ubwuzuzanye mu by'ubuhinzi n'ibijyanye n'imihindagurikire y'ikirere ari ingenzi cyane atari mu kuzamura uburinganire gusa ahubwo ni ingenzi no mu buhinzi burambye ndetse n'iterambere ry'icyaro. Kwimakaza uburinganire n'ubwuzuzanye bishingira ku kuba abagabo n'abategarugori bagira imibereho itandukanye bityo na politiki z'igamije iterambere zikabagira ingaruka zitandukanye. Herekanwa ubwo busumbane hagendewe ku ihame ry'uburingaire n'ubwuzuzanye mu bikorwa byose: ishyirwaho rya za politiki, ubushakashatsi, ubuvugizi/ibiganiro, ishyirwaho ry'amatekeko, kugena imikoresherezwe y'amafaranga, kugena gahunda z'ibikorwa, ishyirwa mu bikorwa ry'imishinga na gahunda zindi. Umuryango ntiwibanda cyane ku gufata abategarugori n'abagabo kimwe ahubwo wibanda cyane mu gukora igikwiye gukorwa cyose kugira ngo abagabo n'abagore bagerweho n'inyungu ku buryo bungana. Uyu muryango wemera ko kongerera ubushobozi abagore byagerwaho binyuze mu kwita ku mibanire y'abagabo n'abagore. Intego ni ukugira ngo habeho uruhare rufatika mu buringanire hagati y'umugabo n'umugore, aho kurushaho kuzamura ubusumbane binyuze mu nzira zitagaragara.

Intego y'iki gitabo ni ukugaragaza ko ubushobozi abagore n'abagabo bafite mu kugira icyo bageraho ndetse n'ubushobozi bagira mu kugira uruhare mu bukungu bugenwa n'ishingano bafite muri ubwo buringanire; niyo mpamvu, imibanire mu bijyanye n'uburinganire hamwe n'ubwuzuzanye ishobora kugira ingaruka ku musaruro wo mu buhinzi ndetse ikagira n'ingaruka ku mumaro w'ubukungu no gucunga neza imitungo yabo. Ibi bigaragaza ko ihame ry'uburinganire n'ubwuzuzanye ridakwiye gufatwa nk'ikibazo k'imibanire gusa cyangwa ingingo nshya mu bijyanye no gufata ibyemezo, ahubwo ko rikwiye gufatwa nk'igice cy'ingirakamaro mu bijyanye n'ishyirwaho rya za politiki n'uburyo bwo kuzishyira mu bikorwa, bityo bikaba bisaba ko byitonderwa mu buryo burimo ubushishozi.

Iki gitabo kigaragaza uburyo bwo kwimakaza ihame ry'uburinganire n'ubwuzuzanye muri politiki na gahunda z'ubuhinzi binyuze mu bushishozi bw'ibigo, ubusesenguzi ku buringanire, ingengo y'imari, ikurikirana n'isuzuma. Gitanga imfashanyigisho, uburyo n'inzira zakoresheye mu gushyiraho amabwiriza, gahunda n'igenabikorwa bikurikiza ihame ry'uburinganire no gushyigikira intambwe ziterwa mu buringanire n'ubwuzuzanye muri Vi Agroforestry, mu bafatanyabikorwa n'abandi bakorana na Vi Agroforestry.

Iyi nyandiko ikubiyemo amakuru ku kwimakaza ihame ry'uburinganire yakozwe na Vi Agroforestry. Turashimira Elizabeth Mwiyeria kubwo gukusanya ibigize iyi nyandiko ngenderwaho. Turashima na none kandi tugahamya ubufasha n'uruhare rwa Rose Kyundo, Victoria Nakajuma, Mathias Masiga ndetse na Claude Rutayisire. Byari bigamije gushyigikira Vi Agroforestry n'imiryango ifatanyaye nayo mukugira ngo ibijyanye n'ihame ry'uburinganire byongerwe muri gahunda z'iterambere no gukurikirana ndetse no gusuzuma umusaruro wavuye mu kwimakaza ihame ry'uburinganire n'ubwuzuzanye, bityo, tuzagere "ku bidukikije bikwiye bizatuma abantu baheze mu bukene babasha kugera ku mibereho myiza".

Lena Martens Kalmelid
Umuyobozi wa Vi Agroforestry
Afurika y'Iburasirazuba

Ibirimo

	Ijambo ry'ibanze	3
1.	Kwimakaza ihame ry'uburinganire	5
	Kwimakaza uburinganire ni iki?.....	5
	Kuki Kwimakaza Uburinganire ari Ingenzi.....	6
	Inshingano yo kwimakaza uburinganire.....	6
	Amahame Agenga Kwimakaza Ihame ry'Uburinganire.....	7
	Intambwe zo Kwimakaza Uburinganire.....	7
	Ingingo z'Ingenzi mu Gusobanukirwa ibyo Kwimakaza Uburinganire.....	8
2.	Isesengura rishingiye ku gitsina	19
	Isesengura rishingiye ku gitsina ni iki?.....	19
	Ni ryari isesengura ry'uburinganire rikoresheye.....	21
	Ibikoreshe byifashishwa mu isesengura ry'uburinganire.....	21
	Imbonerahamwe yifashishwa mu gusesengura uburinganire.....	26
	Gufata Imyanzuro.....	29
3.	Kwinjiza uburinganire mu byiciro by'imicungire y'umushinga	30
	Isesengura ry'ibyciro bigize umushinga.....	30
	Kubera iki isesengura ry' uburinganire mu byiciro bigize umushinga.....	30
	Urukurikirane rw'uburinganire.....	31
	Kwinjiza uburinganire mu bice bigize umushinga.....	33
	Akamaro ko gukoresha ihame ry'uburinganire mu ngengo y'imari.....	35
4.	Kwimakaza uburinganire muri gahunda y'iyongeragaciro	38
	Iyongeragaciro ni iki?.....	38
	Ingingo zigize iyongeragaciro.....	38
	Impamvu zo kwinjiza ihame ry'uburinganire mu isesengura n'ishyirwa mu bikorwa ry'iyongeragaciro	39
	Intambwe ziganisha kuri gahunda y'iyongeragaciro mu buhinzi ikurikiza uburinganire.....	39
	Gusesengura iyongeragaciro hifashishijwe ihame ry'uburinganire.....	40
5.	Politiki y'uburinganire	44
	Akamaro ka politiki y'uburinganire.....	44
	Imiterere ya politike y'uburinganire.....	44
	Igenzura ry'uburinganire.....	45
	Urutonde rw'igenzura/Incamake ya politiki y'uburinganire.....	51
6.	Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina	52
	Umugereka 1	54
	Umugereka wa 2	57
	INYANDIKO ZIFASHISHIJWE	59

1. Kwimakaza ihame ry'uburinganire

Kwimakaza uburinganire ni iki?

Kwimakaza ihame ry'uburinganire ni uburyo bwo gusuzuma uruhare rw'abagore n'urw'abagabo mu bikorwa byose birimo ishyirwaho ry'amategeko, amabwiriza cyangwa gahunda zo ku byiciro byose ndetse no ku nzego zose. Ni uburyo butuma ibibazo n'ubunararibonye by'abagore n'abagabo bigirwa ingingo y'ingezi mu gutegura, gushyira mu bikorwa, gukurikirana no gusuzuma amabwiriza n' imishinga/Gahunda byo ku rwego rwa politiki, ubukungu, imibereho myiza, hagamijwe ko abagore n'abagabo bagira uruhare rungana, bityo ubusumbane bukarandurwa.

Ni uburyo bw'iterambere bushingira mu buryo bwimbitse ku mibanire hagati y' abagabo n'abagore mu bijyanye n'uburenganzira n'icungwa ry'umutungo, uburyo bwo gufata ibyemezo, inyungu n'ishimwe bahabwa muri sosiyete. Ubu buryo bukoreshwa habanje kugaragazwa umwanya bahabwa muri sosiyete n'uburyo ibafata.

Ni uburyo busesengura uko ihame ry'uburinganire rihagaze hagamijwe kugaragaza no kwita ku busumbane hagati y'abagabo n'abagore mu bihe byose ndetse n'ahantu hose. Ubu buryo bukoresha inzira y'impinduka irimo gushyiraho za politiki na programu zigamije gukuraho ubusumbane n'imikorere ituma habaho ubusumbane. Ni ukuvuga gushyiraho uburyo buhamye bwo gukurikirana ubusumbane mu bijyanye n'uko abagabo n'abagore bafatwa muri sosiyete, ibyo bakenera, imibanire yabo, n'uburyo za politiki/programu zigira ingaruka ku buzima bwabo bwite mu buryo butandukanye. Bisaba ko habaho impinduka muri za politiki, intego, ingamba, n'ibikorwa bitandukanye kugira ngo abagore n'abagabo bagire uruhare rumwe, n'inyungu zimwe mu nzira ziganisha ku iterambere.

Mu kwimakaza ihame ry'uburinganire harimo ibikorwa byihariye bijyanye n'uburinganire, n'imyanzuro ikwiye mu gihe cyose abagabo cyangwa abagore bashyizwe mu mwanya utabakwiye. Ibikorwa byihariye by'uburinganire bishobora kwibanda ku bagore gusa, bishobora na none kwibanda ku bagore n'abagabo bari hamwe, cyangwa abagabo gusa, kugira ngo bibafashe kugira uruhare no kungukira mu bikorwa by'iterambere mu buryo bungana. Gahunda ziteganijwe zibanda by'umwihariko ku bagore cyangwa ku bagabo cyangwa ku kuzamura ihame ry'uburinganire n'ubwuzuzanye ni gahunda z'ingenzi cyane mu kugabanya ubusumbane buriho no gukoreshwa nk'umusemburo mu guteza imbere uburinganire n'ubwuzuzanye.

Intego nyamukuru yo kwimakaza uburinganire ni ukugira ngo abagabo n'abagore bahabwe agaciro, bongererwe ubushobozi ndetse bagire uruhare rungana ku nzego zose z'ubuzima haba ubwabo bwite cyangwa ku nzego z'ubuzima muri rusange.

Kuki kwimakaza uburinganire ari ingenzi

Amabwiriza, Gahunda, n'amategeko ashirwaho bigira umumaro cyane mu gihe hitondewe kureba ingaruka bizagira ku buringanire no kuzikuraho. Ibyemezo bifatwa mu bijyanye n'ubukungu na politiki y'imibanire ndetse n'izindi programu bigira ingaruka kubagore n'abagabo mu buryo butandukanye. Ubusumbane bwongerera imbaraga kutihaza mu biribwa, imirire mibi n'ubukene. Ingamba zifatwa mu by'ubuhinzi ndetse n'iterambere ry'icyaro ntabwo akenshi zigira icyo zifasha abatuye mu cyaro cyane cyane abagore; rimwe na rimwe zituma ubusumbane bwari buriho burushaho kwiyongera. Buri politiki, programu, amategeko ndetse n'ibikorwa bindi bifite uruhare ku bijyanye n'uburinganire.

Bityo, kwimakaza ihame ry'uburinganire:

- Bituma amabwiriza, amategeko na za gahunda biba bigamije gukemura ibibazo by'abaturage muri rusange – abagore n'abagabo ndetse n'abakobwa n'abasore.
- Bigira uruhare mu kurwanya ivangura rishingiye ku gitsina.
- Byita/bikurikiza ubudasa hagati y'abagore n'abagabo.
- Bishyira abagore n'abagabo, abakobwa n'abasore ku isonga muri za program, politiki ndetse no mu gushyiraho amategeko.
- Bituma ubusumbane budakomeza kwiyongera.
- Bituma ibikorwa bikorwa birushaho kugera ku ntego.
- Bituma ibigo birushaho gutera imbere.

Inshingano yo kwimakaza uburinganire

Mu gihe hashyirwaho gahunda ibigo byihariye n'abakozi bagashyirwa mu myanya y'akazi, inshingano yo kwimakaza ihame ry'uburinganire ikwiye kugirwa n'abakozi bose babifashijwemo n'abayobozi. Ntabwo ari inshingano y'abantu runaka bihariye bakorera mu mashami amwe n'amwe.

Kubara inkuru: Kugera ku buringanire ni inshingano ya buri wese

Mu rwego rwo kwimakaza ihame ry'uburinganire mu buryo bukwiye mu kigo runaka, abakozi bagombye kuba bashobora:

- Gutahura ibijyanye n'ubusumbane bushingiye ku gitsina bugaragara mu bikorwa bijyanye n'imirimo yabo;
- Basobanukiwe intego z'uburinganire n'ubwuzuzanye;
- Kwita ku ihame ry'uburinganire mu gihe bashyiraho ndetse banashyira mu bikorwa politiki na programu;
- Gukurikirana intambwe bagezeho;
- Gusuzuma uko za programu zihagaze mu bijyanye n'uburinganire.

Amahame agenga kwimakaza ihame ry'uburinganire

Ibi bikurikira ni amahame ngenderwaho mu kwimakaza ihame ry'uburinganire

- Gusesengura uko uburinganire buhagaze bigomba gukorwa iteka.
- Gushakisha mu buryo bw'ibanze ibibazo byaba bihari mu bikorwa bitandukanye, byagombye kuba bigamije kugaragaza ahaba hari ubusumbane bushingiye ku gitsina.
- Ubushake ku rwego rwa politiki n'ubuyobozi ndetse no kugena ibikenewe mu kwimakaza uburinganire; harimo n'amafranga ndetse n'abakozi mu gihe bibaye ngombwa; ni iby'ingenzi cyane mu gushyira mu bikorwa ihame ry'uburinganire.
- Gushyiraho uburyo bukwiye bwo kubahiriza inshingano kugira ngo bifashe mu gukurikirana ibikorwa.
- Kwimakaza uburinganire ntibikuraho ko habaho politiki, porogaramu n'amategako bireba abagore cyangwa abagabo gusa mu buryo bwihariye, nta n'ubwo bikuraho gukenerwa kw'abakozi cyangwa udushami twihariye dushinzwe gukurikirana iby'uburinganire.
- Ibibazo by'uburinganire ntabwo bireba abagore gusa, ahubwo bifatwa nk'imibanire hagati y'abagore n'abagabo.
- Inshingano yo gukurikirana iby'uburinganire n'ubwuzuzanye ntabwo ari inshingano y'abakozi bashinzwe iby'uburinganire gusa ahubwo ni inshingano y'abakozi bose bo mu mashuri yose n'inzego zose z'akazi.
- Kwibwira ko inzizi cyangwa ibibazo by'uburinganire bidafite aho bibogamiye ni imyumvire itagakwiye kubaho.
- Kwimakaza ihame ry'uburinganire bisaba ko hashyirwa imbaraga mu kongera umubare w'abagore mu nzego zose zifata ibyemezo.

Intambwe zo kwimakaza uburinganire

Izi ni intambwe z'ibanze mu kwimakaza uburinganire

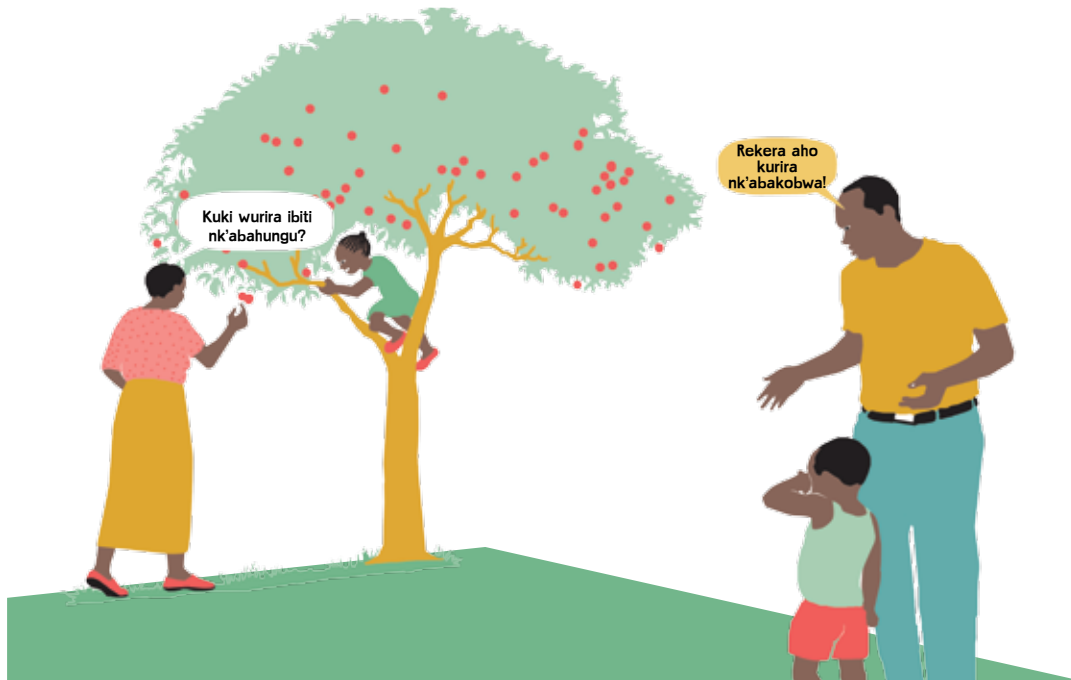
1. Kureba abantu bagira uruhare mu itegurwa ry'amabwiriza n'uko imishinga ikorwa.
2. Abafatanyabikorwa ni bande – ni abantu ku giti cyabo cyangwa ni amatsinda y'abantu afite aho ahuriye n'iby'uburinganire?
3. Ese haba hari uburinganire mu matsinda n'ibigo muzafatanyaga?
4. Ese ni iyihe mbogamizi y'ingenzi mufite mu bijyanye n'iterambere?
5. Ni iki kigenderewe mu ngamba mufite zo gushyiraho politiki/imishinga?
6. Imbogamizi zihari zigira ingaruka ku bagore n'abagabo mu buryo butandukanye?
7. Garagaza mu buryo bweruye intego ufite.
8. Garagaza ishusho y'uko byifashe.
9. Sesengura neza uko ikibazo giteye.
10. Shyiraho igihe igikorwa kizamara.
11. Shyiraho ingamba zigenderwaho mu gukora ubuvugizi.
12. Gukurikirana no gusuzuma aho ibikorwa bigeze.
13. Kwinjiza ihame ry'uburinganire mu guhanahana amakuru.

Ingingo z'ingenzi mu gusobanukirwa ibyo kwimakaza uburinganire

Igitsina: Akoko/Imiterere karemano, ibiranga imiterere y'umubiri bigaragaza niba umuntu ari umugore cyangwa umugabo.

Uburinganire: Ni inshingano z'imibanire zihabwa abagore n'abagabo mu muco runaka ndetse n'inzego za sosiyete zishyigikira izi nshingano.

Kubaka uburinganire ku rwego rw'imibanire: Uburinganire nabwo burubakwa kimwe n'ibindi bintu biranga imibanire, imyitwarire y'abagore, abagabo, abakobwa ndetse n'abahungu ituruka ku bintu bitandukanye birimo umuryango, umuco, iyobokamana, ikigero cy'imyaka. Imibanire niyo ituma tugira uko dusobanukirwa icyo ari cyo kuba uw'igitsina gore cyangwa uw'igitsina gabo, haba kubisobanukirwa nk'umuntu ku giti cye cyangwa muri rusange. Iyi mibanire itizwa imbaraga n'amahuriro nk'itsinda ry'umuryango, itangazamakuru, ibigo by'amashuri, imihango, ubuvanganzo nyemvugo, umuco, igitutu cy'urungano n'iyobokamana. Kubaka indangagaciro z'uburinganire ni inzira ihoraho, ihindagurika kuruta uko yaba inzira y'umujyo umwe/idahinduka.

Kubara inkuru: **Kubaka uburinganire mu mibanire y'abantu** – Umuryango ugira uruhare runini mu kubaka uburinganire. Ninawo ufasha nk'urwego rukwiye mu gushyiraho ibiranga n'ibigenderwaho mu buringanire hagati y'abakobwa n'abahungu, abagore n'abagabo binyuze mu gutanga urugero rw'imyitwarire igaragaza neza uburinganire.

Imibanire ishingiyeye ku buringanire: Ni imibanire hagati y'abagore n'abagabo mu gihe runaka ndetse no mu gace runaka. Ni imibanire igaragaza itandukaniro mu kugira ububasha hagati y'ibitsina byombi ikanaganzura umwanya abagore n'abagabo bafite mu kugabana umutungo ndetse n'inshingano, inyungu n'uburenganzira ndetse n'amahirwe.

Igabana ry'imirimo rishingiyeye ku buringanire: Imirimo, inshingano ndetse n'ibikorwa bitandukanye bigenerwa abagore cyangwa abagabo biturutse ku buryo bw'imibanire yabo. Biterwa n'uburyo imirimo ihabwa inyito "imirimo y'abagore" cyangwa "imirimo y'abagabo".

Inshingano zishingiye ku gitsina: Ni inshingano zikorwa n'ab'igitsina-gore cyangwa igitsina-gabo biturutse ku miterere y'umubiri. Inshingano zishingira ku gitsina ni inshingano zikorwa gusa n'ab'igitsina kimwe. Nk'urugero, ab'igitsina-gore bagira imihango ya buri kwezi, baratwita, (bagira intanga-ngore), bakabyara ndetse baronsa mu gihe ab'igitsina-gabo barema abana (bagira intanga-ngabo). Izi nshingano ntiziguranwa.

Kubara inkuru: Umugore urimo konsa, ni inshingano yihariwa n'abagore gusa biturutse ku miterere y'umubiri.

Inshingano zishingiye ku buriganire: Zishingira ku myitwarire cyangwa umuco uvuga ko zikwiye ab'igitsina-gore cyangwa ab'igitsina-gabo – ni imyitwarire ishobora kwigirwa muri sosiyete runaka ituma bikorwa, imikoro cyangwa inshingano runaka bifatwa nk'aho ari iby'igitsina-gore cyangwa igitsina-gabo.

Bigaragarira mu bikorwa bigenerwa abagore cyangwa abagabo hashingiwe ku itandukaniro riba ryarashyizweho mu kugabana inshingano bishingiye ku buriganire. Akenshi, inshingano zijyanye n'uburiganire ntabwo zishingira ku miterere y'umubiri ahubwo zituruka ku myumvire n'imitekerereze ku bijyanye n'ibyo abagore cyangwa abagabo bakwiye cyangwa bashobora gukora. Zigenda zitandukana ukurikije imiterere y'ahantu, imiryango, imico, ikigero cy'imyaka ndetse n'ibihe bitandukanye by'amateka. Inshingano z'abagabo akenshi zigaragarira bose kubera ko akenshi aba ari imirimo bahemberwa kandi iyo bafite inshingano y'ubuyobozi, akenshi biba ahanini ari imirimo ya politiki n'ubuyobozi kuruta ko yaba imirimo isanzwe izana inyungu. Ku ruhande rw'abagore, inshingano zabo zihabwa agaciro gake cyangwa ugasanga zishimwa ku rwego rwo hasi cyane.

Kubara inkuru: Ababyeyi bajyanye umwana kwa muganga. Kurera no kwita ku bana ni inshingano y'ababyeyi bombi.

Izi nshingano zishingiye ku burunganire akenshi zikubiye mu nshingano zijyanye n'imirimo y'urugo, inshingano zijyanye n'imirimo ibyara inyungu, ndetse n'inshigano zo muri sosiyete. Inshingano zishingiye ku burunganire nizo zigena uburyo bwo gufata ibyemezo by'uburyo bwose bijyanye n'ubuzima bw'urugo cyangwa sosiyete; nko ku byemezo bijyanye n'ubuhinzi harimo kwemeza imbuto izahingwa cyangwa igihe cy'isarura, imitungo bafiteho uburenganzira kandi babasha gukurikirana, uburyo bwo gukorera amafaranga cyangwa uburyo bwo kuyakoresha, amafunguro bafata cyangwa uburyo bwo kurera abana. Bitewe n'uko ibintu biba bimeze, byashoboka ko abagabo n'abagore bagira ibintu bitandukanye bafatamo ibyemezo cyangwa bashobora no guhuriza ku bintu bafataho ibyemezo. Uburyo bwo gufata icyemezo bikozwe n'umuntu ku giti cye buterwa n'amakuru ndetse n'ubumenyi afite, urwego ariho mu kugira uruhare mu bintu (ibi byaterwa n'imiterere ya sosiyete arimo), amahitamo ahari ku kintu gifatirwa icyemezo ndetse n'uburyo byihutirwa n'ibibazo yibwira ko bishobora kuvuka bitewe n'icyemezo cyafashwe.

Ibyitirirwa igitsina runaka: Ni igitekerezo cyangwa imyumvire ijyanye n'utuzi, cyangwa imiterere igirwa n'abagore gusa cyangwa abagabo gusa, cyangwa imirimo yagombye gukorwa n'abagabo cyangwa abagore. Imyumvire ku byitirirwa igitsina runaka ni imyemerere kandi iyo myemerere ishobora gutera uyifite kugira uko atekereza abagize itsinda, abagore/abagabo. Imyumvire ku byitirirwa igitsina runaka ni ugushyira iyo myemerere ku muntu runaka.

Kubara inkuru: Ibyitirirwa igitsina runaka – “abagabo bashobora ubusuderi cyane naho abagore bashobora imirimo yo mu biro cyane” ni urugero rufatika mu kwitirira ibintu igitsina runaka.

Ibyitirwa igitsina runaka biba bibi cyane mu gihe bizitira abagore cyangwa abagabo mu kuzamura ubushobozi bwabo, gukomeza umwuga wabo no guhitamo ku birebana n'ubuzima bwabo cyangwa gahunda z'ubuzima bwabo. Ibyitirwa igitsina runaka biba bipfuye mu gihe bivamo kutubahiriza uburenganzira bw'ikiremhamuntu n'ukwishyira ukizana. Ibyitirwa abagore ku bijyanye n'inshingano ze mu muryango biganisha ku kugabana imirimo ku bagize umuryango kandi nabyo akenshi bigera aho bibyara ubukene no kugira amashuri make ku bagore. Kwitirira ibintu igitsina runaka bishobora kumvikana mu buryo bwiza cyangwa mu buryo bubi ku bantu. Nk'urugero, kuvuga ko abagore baba abarezi beza kurusha abagabo byumvikana neza ku bantu, ariko ni biba ari ukwibwira kuri rusange kandi ntibiba buri gihe ari ukuri ku bantu bose. Nyuma bivamo ko inshingano zo guterura umwana zihariwe abagore gusa.

INGERO Z'IBYITIRIRWA IGITSINA RUNAKA:

1. **Ibiranga imiterere:** Abagore bagomba kugira isoni, batuje kandi bicisha bugufi, bagira gahunda mu bintu kandi bagira isuku mu gihe abagabo bagomba kugira amakare, amahane, ari bo bategeka kandi biyemera.
2. **Imyitwarire mu rugo:** Abagore nibo bateka n'indi mirimo yo mu rugo kandi nibo bazi kurera bana cyane mu gihe abagabo bazi ibyo gusana ibyo mu nzu, ntibashobora guteka, kudoda cyangwa kwita ku bana.
3. **Imirimo:** Abagore bagira imirimo myiza nk'ubwarimu, abafomoro, abanyamabanga, gukora mu isomero kandi ntibakora ibya politike. Mu rundi ruhande abagabo bakora imirimo idasaba isuku nk'ubukanishi, abubatsi, ba kanyamigezi, ba injeniyeri kandi bavamo abanyapolitiki beza.
4. **Uko umuntu agaragara:** Abagore bagomba kuba ari bato bato, bagufi kandi boroshye mu gihe abagabo baba aribarebare. Cyakora kwitirwa kujyanye n'imiterere y'inyuma guterwa n'imico runaka.

Inshingano mu mirimo y'urugo: Harimo kwita no kubungabunga urugo harimo n'abarutuyemo. Harimo ibikorwa nk'ibyo kwita no guterura abana, kuboza, guteka, gukora isuku, kurwaza abarwayi, kuvoma, guhaha. Muri sosiyete zimwe na zimwe zo mu cyaro iyi mirimo ikorwa n'amaboko, isaba umwanya kandi iravunanye. Akenshi iba iri mu nshingano z'abagore n'abakobwa. Nubwo izi nshingano zo kubungabunga urugo ari ingenzi ku bijyanye n'ubukungu mu gutuma habaho iterambere n'ubusugire bw'umuryango ndetse n'igihugu, akenshi, zifatwa nk'aho nta sano zifitanye n'ubukungu.

Kubara inkuru: Inshingano mu mirimo y'urugo –ni imirimo ya buri muntu akenshi ikunze gukorwa n'abagore. Akenshi, iyo iyi mirimo ikozwe n'abagabo ntibiba ari ibya buri muntu, biterwa n'igihe icyo ari cyo.

Inshingano ku mirimo ibyara inyungu: Harimo imirimo yose igira uruhare mu kubyara inyungu ndetse no ku bukungu bw'umuryango cyangwa sosiyete. Iyi mirimo rimo gukora ibicuruzwa na serivisi bibyara inyungu cyangwa bibeshaho umuryango nk'ubuhinzi, ubworozi, akazi n'ibindi bikorwa bibyara inyungu. Haba abagore cyangwa abagabo bose bashobora iyi mirimo ariko akenshi imikorere n'inshingano byabo bishobora gutandukana bitewe n'uko imirimo igabanywa hashingiye ku gitsina. Imirimo ibyara inyungu ku bagore akenshi ntikunze kujya ahagaragara ngo imenyekane cyane kandi ihabwa agaciro gake ugereranyije n'iy' abagabo.

Kubara inkuru: Imirimo ibyara inyungu – umugabo n'umugore bombi bagira uruhare mu mirimo ibyara inyungu.

Inshingano ku muryango mugari/aho batuye: Harimo gufatanya gutegura serivise n'ibikorwa nkoranyambaga. Zishobora kugaragara nk' inshingano zo gucunga sosiyete urugero nko gucunga ibikorwa biyanye n'amazi, ubuvuzi, uburezi, imihanda. Hakabamo kandi ibikorwa biyanye na politike n'imibereho ku rwego rw'agace batuyemo nk'iminsi mikuru. Izi nshingano zisaba ubukorera bushake kandi ni ingenzi mu iterambere ry'agace batuyemo ndetse no mu gufata ingamba no gushyiraho gahunda z'aho batuye. Haba abagore ndetse n'abagabo bose babigiramo uruhare – cyakora uruhare rwabo rugenwa akenshi n' igabanywa ry'inshingano rishingiye ku gitsina haba mu mirimo no mu mibanire yabo.

Kubara inkuru: Inshingano z'aho batuye – nubwo abagabo n'abagore bose bafatanya mu nshingano z'aho batuye, uruhare rw'abagore ntirugaragara bigatuma rutemerwa.

Abagore, abagabo, abakobwa ndetse n'abahungu bose bagomba kugira uruhare muri ibi byiciro bitatu by'imirimo, cyakora, ahenshi muri sosiyete, abagore bakora imirimo yo mu rugo hafi ya yose ndetse n'inyinshi mu mirimo ibyara inyungu. Ubwinshi bw'imirimo abagore bakora ishobora gutuma batagira uruhare mu mishinga y'iterambere. N'iyi bayigizemo uruhare, ni ukuvuga ko bagira umwanya muto mu zindi nshingano nko kwita ku bana no kuruhuka.

Ibikenerwa hashingiwe ku gitsina runaka: Ni ibikenerwa-shingiro abantu bakenera umunsi ku wundi kugira ngo babeho. Bikenerwa cyane mu kuzamura imibereho y'abagabo n'abagore binyuze mu mumaro w'ibikenerwa kuruta gukemura ibibazo bijyanye no kongera ubushobozi. Ibi bikenerwa-shingiro ntabwo ari umwihariko ku bagore ariko na none bigira ingaruka ku bagabo bafite amahirwe bavukijwe. Muri byo harimo itangwa rya serivisi z'amazi, aho kuba, ubuvuzi n'ibikorwa bibyara inyungu. Gukemura ibijyanye n'ibi bikenerwa-shingiro bituma abagore babigiramo uruhare ndetse bakaba ari nabo baba abagenerwa-bikorwa kandi ntibikuraho inshingano n'uruhare basanganywe bahabwa n'umuco. Ibyo abagore bakenera bitandukanye n'ibyo abagabo bakenera bitewe n'uko inshingano zabo zitandukanye.

Kubara inkuru: Ibikenerwa hashingiwe ku gitsina: ibi byakemurwa no gutanga ibikenerwa nk'amazi, ibigo by'ubuvuzi.

Ibikenerwa mu buringanire hashingiye ku ngamba: Bijyanye n'umwanya abagore n'abagabo bahabwa mu gushakisha uko bongera ubushobozi n'ubwuzuzanye. Harimo inyungu nk'uburenganzira ku mutungo w'ubutaka, ubushobozi burenzeho mu gufata icyemezo no kwirinda ihohoterwa rikorerwa mu ngo. Bijyanye n'inzego n'imiterere y'amategeko, umuco, iyobokamana n'amabwiriza bityo bigasaba ko habaho impinduka zimbitse. Bigira ingaruka ku bagore hatitawe ku rwego rw'ubukungu bagezeho. Gukemura ibijyanye n'ibikenerwa bisaba uruhare rw'abagore mu kuzana impinduka kandi bikaba bigamije kongerera ubushobozi abagore no guhindura imibanire.

Kubara inkuru: Ibikenerwa mu buringanire hashingiwe ku ngamba: Bigamije gukuraho imiziririzo/imbogamizi kandi ntigaragarire bese kuko bigendereye guhindura imyitwarire, Ingero zihari ni uruhare rwisumbuyeho mu gufata ibyemezo, gutanga uburenganzira ku butaka, umurage, serivisi z'imari.

Imbonerahamwe ikurikira igaragaza mu ncamake itandukaniro hagati y'ibikenerwa bifatika n'ibikenerwa bishingira ku ngamba ku bagabo n'abagore.

IBIKENERWA HASHINGIWE KU GITSINA RUNAKA:	IBIKENERWA MU BURINGANIRE HASHINGIWE KU NGAMBA:
- Ni ibikenerwa abagore bamenya ko babikeneye biturutse ku nshingano zemewe muri sosiyete - Ntacyo bihindura ku isaranganywa ry'imirimo rishingiye ku buringanire cyangwa umwanya wo hasi abagore bafite muri sosiyete n'ubwo ariho bituruka. - Bikemura ibibazo byihutirwa bigaragarira mu miterere runaka. - Akenshi birebana n'ibibazo by'imibereho nk'amazi, ubuvuzi n'akazi.	- Ni ibikenerwa abagore bamenya ko babikeneye biturutse ku mwanya uri hasi y'uw'abagabo muri sosiyete - Bifitanye isano n'isaranganywa ry'imirimo rishingiye ku gitsina, ubushobozi no kugenzura. - Bishobora kugendana n'ibibazo by'uburenganzira bushingiye ku mategeko, ihohoterwa rikorerwa mu ngo, imishahara ingana, uburenganzira ku buzima bw'imyorokere - Bihindura inshingano zari ziriho bityo bigakuraho imyanya abagore bafite icye bugufis.
Bigendana n'ibikenerwa-shingiro bya buri munsu nk'ibyo kurya, aho gutura, umutungo winjizwa, abana bafite ubuzima buzira umuze.	Bijyanye n'imyanya imyanya idahabwa amahirwe – gucishwa bugufi, kutagira umutungo n'amashuri, kugerwaho n'ihohoterwa ndetse n'ubukene mu buryo bworoshye.
Bifitwe n'abagore bamwe na bamwe.	Biri rusange ku bagore hafi ya bese.
Biba byihutirwa, bikamara igihe gito	Bisa n'ibimara igihe kirekire.
Abagore babimenya mu buryo bworoshye.	Haba ishingiro ryo kubuzwa amahirwe cyangwa ubushobozi bwo guhindura si ngombwa ko abagore babimenya mu buryo bworoshye.
Bishobora gukemurwa hifashishijwe ibyangombwa byihariye: ibyo kurya, ipompo ikoresheya n'amaboko, ivuriro.	Bishobora gukemurwa no kuzamura imyumvire, kuzamura kwigirira ikizere, uburezi, kongerera ubushobozi amashyiramba y'abagore, ubukangurambaga ku rwego rwa politiki.

Ibikenerwa mu buryo bufatika n'ibikenerwa hashingiwe ku ngamba byose biruzuzanya – imishinga irebana n'ibikenerwa mu buryo bufatika gusa ntimara igihe kereka ikurikije n'ibikenerwa bishingiye ku ngamba.

Ibyuho mu bijyanye n'uburinganire: Umusaruro usumbana abagabo n'abagore bagezeho ku isoko ry'umurimo ndetse n'uburyo abagore batemererwa guhabwa uburenganzira bwabo no kugira uruhare ku mutungo ku isi hose.

Ubusumbane mu by'uburinganire: Ni ubusumbane mu guhabwa uburenganzira n'ububasha ku mitungo ya sosiyete itandukanye yaba iyo mu buryo bufatika no mu buryo budafatika.

Inzitizi zishingiye ku buriringanire: Ni inzitizi zidindiza uburenganzira bw'abagore n'abagabo ku mutungo cyangwa ku mahirwe hashingiwe ku gitsina. Ibigize inzitizi zishingiye ku gitsina zirimo:

- Ni nde wagezweho n'ingaruka;
- Ni ubuhe busumbane bwagaragaye kandi bufitiwe igipimo;
- Ni iyihe mpamvu ibitera;
- Ni izihe ngaruka bifite.

Kubara inkuru: Inzitizi zishingiye ku gitsina: Inzitizi ku bagore n'abagabo ntizikunze kubaho, kandi kuzimenya ntibihagije. Hagomba kubaho ingamba zo kuzikuraho

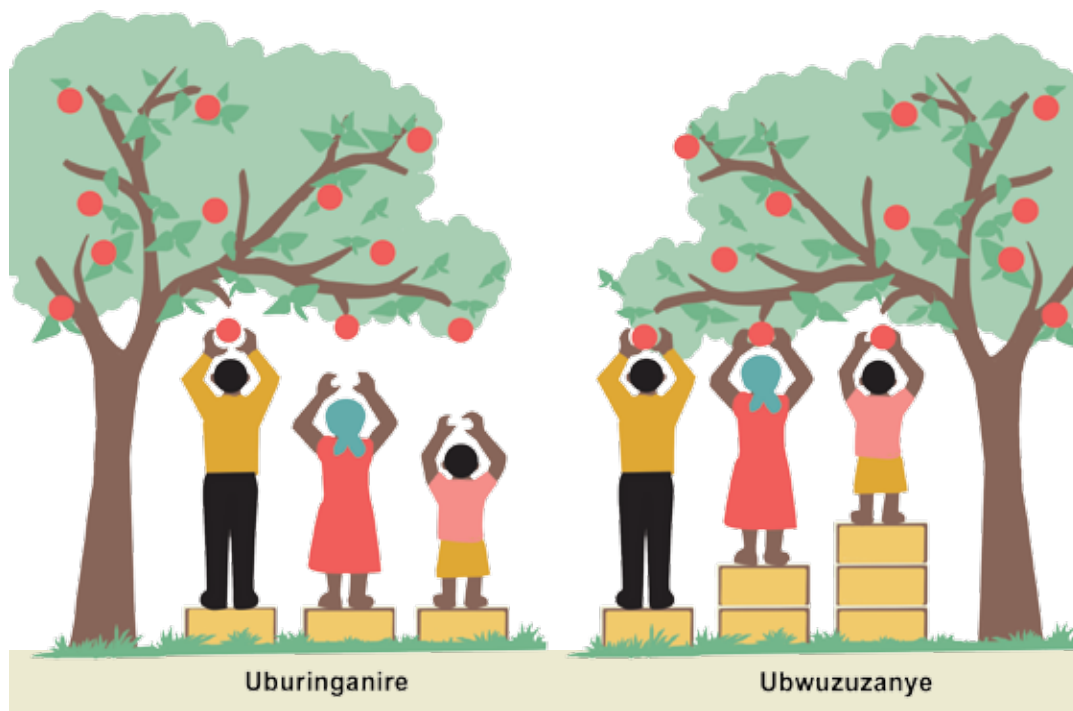
Discrimination against women: Ivangura rikorerwa abagore: Itandukaniro iryo ari ryo ryose, ihezwa cyangwa ikumirwa bikorwa hashingiwe ku gitsina, bigira ingaruka cyangwa bigamije guca guhindura ubusa agaciro gahabwa abagore, ibibashimisha ndetse n'ibikorwa bikorwa n'abagore hatitawe ku irangamimerere ryabo hagendewe ku busumbane hagati y'abagabo n'abagore, uburenganzira bw'ikiremwa muntu ndetse n' uburenganzira nshingiro mu bya politiki, ubukungu, imibanire, umuco

Guha agaciro ihame ry'uburinganire: Kumenya itandukaniro ku bagabo n'abagore ku bijyanye n'ibyo bakenera, inshingano bagira ndetse n'inzitizi bahura nazo.

Uburinganire: Ni uburyo abantu bose bagira uburenganzira bungana, bagira ishimwe n'amahirwe angana hatitawe ko bavutse ari ab'igitsina-gore cyangwa igitsina-gabo. Bukubiyemo kugira uburenganzira bungana, kunganya agaciro, kugira irangamimerere rimwe, kugira uburenganzira bungana ku mutungo.

Uburinganire ntabwo bivuga ko abagore n'abagabo baba kimwe; ahubwo ko amahirwe ndetse n'impinduka zo mu buzima bitazitiwe cyangwa ngo bibe bishingiye ku gitsina. Uburinganire ntabwo ikibazo kireba abagore gusa ahubwo bwagombye kuba bureba ndetse abagore n'abagabo kandi babugiramo uruhare.

Ubwuzuzanye: Ni ukuvuga ukuri no kutabogama bijyanye n'uburyo umugabo n'umugore bafatwa ukurikije ibyo bakenera. Harimo kwemera ko hariho ubusumbane no gushyiraho ingamba zo kugera ku buringanire hagati y'abagore n'abagabo. Ishingiro ry'ubwuzuzanye ntabwo ari ugufatwa mu buryo bumwe – uburyo bafatwa bushobora kuba bumwe cyangwa mu buryo butandukanye, cyakora rigomba gutekerezwaho mu bijyanye n'uburenganzira, inyungu, inshingano ndetse n'amahirwe.

Kubara inkuru: Kugereranya uburinganire n'ubwuzuzanye – ubwuzuzanye ni inzira iganisha k'Uburinganire

Ubwuzuzanye bugaragaza ko abagore n'abagabo batandukanye mu byo bakenera ndetse no mu bushobozi kandi ko iri tandukaniryo ryagombye gukosorwa mu buryo bukuraho ubusumbane hagati y'ibitsina byombi. Kumenya neza ko ibi byakosowe, ingamba zidasanzwe zigomba kuba zihari kugira ngo zizibe icyuho cyatewe no kuvutswa amahirwe n'amateka ndetse n'imibereho byatumye abagore n'abagabo bakorera badakorera ku rwego rumwe.

Amahirwe angana ku bagore n'abagabo: Bigaragaza ko nta nzitizi zihari ku bijyanye n'uruhare bagira mu bukungu, politiki n'imibanire hashingiwe ku gitsina n'indi miterere. Izi nzitizi akenshi ziba ziri mu buryo butaziguye, bugoye kumenya kandi buterwa ndetse bugashimangirwa n'abahagarariye inzego bagaragaje ko badahinduka ku buryo bworoshye. Ibi bikaba bivuga ko, kugera ku kugira amahirwe angana nk'imwe mu ntego z'uburinganire, bisaba ingamba zitandukanye, ibyemezo kugira ngo harandurwe ubusumbane buhoraho.

Kubara inkuru: Amahirwe angana ku bagore n'abagabo. Nta nzitizi zihari mu kugira uruhare mu bukungu, politike ndetse n'imibanire.

Ingamba zo kuzahura ab'igitsina runaka: Ni ingamba zifatwa mu gihe haba abagore cyangwa abagabo (cyangwa irindi tsinda ridahagarariwe) bahawe ubufasha bwihariye kugira ngo hakosorwe ubusumbane rusange. Ubu bufasha burimo ingamba zihariye – akenshi z'igihe gito – zigamije ingaruka z'igihe cyahise cyangwa ivangura rigikomeje hagamijwe kurandura no gukumira ivangura rituruka ku myitwarire iriho n'imiterere ndetse n'inzego. Izi ngamba zishobora kubamo kuzigama imyanya runaka igenewe abagore mu nzego zifata ibyemezo, guha amahirwe menshi abagore mu itangwa ry'akazi mu gihe cyose abasabye akazi b'igitsina-gore baba bujuje ibindi bisabwa. Mu gihe uburinganire bugeze ku rugero rushimishije, izo ngamba ntizizaba zikenewe gukoreshwa.

Kongerera ubushobozi: Ni uburyo bwo kuzamura amahirwe y'abantu kugira ngo babashe kugenga ubuzima bwabo. Kongerera ubushobozi abagore cyangwa abagabo harimo kubaka ukwigira mu bantu, bagire ubumenyi burushijeho cyangwa kugira ngo ubumenyi n'ubuhanga basanganywe byemerwa no kongera ubushobozi bwo gufata ibyemezo no kumvikanisha ijwi ryabo no kuzana impinduka ku migenzo n'amahame agenga sosiyete.

Kongerera ubushobozi abagore: Harimo gukangurira, kubaka ikizere, kwagura amahitamo, kongera uburenganzira no kugira ububasha ku mutungo n'ibyemezo byo guhindura inzego n'ibigo ari byo bishimangira kandi bikanatuma hakomeza kubaho ivangura rishingiye ku gitsina n'ubusumbane. Kongerera ubushobozi bituruka muri bo ubwabo; abagore bifasha mu kongera ubushobozi bwabo. Ntabwo bigarukira gusa ku isano hagati y'abagore n'abagabo gusa ahubwo n'ubushobozi bwabo bwo gufata ibyemezo no kugira ububasha bwo kugena ejo hazaza habo.

Mu ngingo zigize ukongerera abagore ubushobozi harimo uburenganzira n'ububasha ku mutungo, uruhare rufatika muri politiki, kugabanya inshingano abagore bafite zo kwita ku rugo kandi batazihemberwa, uburenganzira n'ububasha ku mibiri yabo bwite nko kubaho ahatarangwa ihohoterwa no kubasha gufata ibyemezo bijyanye no kubyara.

Gusesengura umumaro w'uburinganire: Ni uburyo bwo gusesengura ihame ry'uburinganire, ubwo busesenguzi bukifashishwa mu kugaragaza mbere y'igihe uburyo za politiki ndetse n'imishyamba byagize impinduka bizagira impinduka ku bagore n'abagabo mu buryo butandukanye. Ubu buryo bigaragaza uko abagore nk'itsinda n'abagabo nk'itsinda bashobora gutandukana mu bijyanye n'ubushobozi bafite mu kugira uruhare no kungukira ku politiki/umushinga runaka.

Ibipimo by'uburinganire: Ibi bipimo byashyizweho mu gupima no kugereranya uko abagore n'abagabo babayeho mu gihe runaka. Ibipimo by'iyubahirizwa ry'uburinganire bigaragaza impinduka zabayeho mu mibanire y'abagore n'abagabo mu bijyanye na politiki yo ku kuntu runaka, programu yihariye cyangwa igikorwa cyangwa impinduka zigaragara mu kuntu abagabo n'abagore babayeho. Ibipimo bishobora kwifashisha isesengura nkoresha-mibare (imibare igabanijwe hakurikije igitsina) cyangwa isesengura nkoresha-mvugo (rishingira kubyo babagabo n'abagore banyuzemo mu buzima, imiterere, ibitekerezo n'ibiyumvo byabo). Biroroshye kubisobanukirwa, bigaragara neza ndetse bishobora gukoreshwa ahantu hatandukanye mu buryo bworoshye..

Isaranganya ry'inyungu: ni ukuvuga ko ubusumbane n'ivangura bishingiye ku gitsina bitakiri impamvu y'itandukaniro rishingiye ku gitsina. Itandukaniro iryo ari ryo ryose rishingiye ku gitsina rishobora guhuzwa n'itandukaniro abantu bagira ku giti cyabo mu gukora amahitamo kuruta ko rihuzwa n'ivangura cyangwa ubusumbane bushingiye ku gitsina. Muri sosiyete ikurikiza ihame ry'uburinganire, abagore n'abagabo bakomeza kugira amahitamo atandukanye, cyakora kudasobanukirwa neza iby'uburinganire ntabwo bikomeza gushingirwaho mugukora amahitamo.

Ubudasa: Itandukaniro riboneka mu kugira agaciro, imiterere, imyumvire ishingiyeye ku muco, imyerere, amateka y'umuryango, amahitamo ashingiyeye ku gitsina, ubumenyi, ubuhanga n'ibyo buri muntu wo mu itsinda yahuye nabyo mu buzima.

Uburenganzira n'Ububasha ku mutungo/n'inyungu: Uburenganzira bujyana n'amahirwe yo kubona uko ukoresha umutungo mu gihe Ububasha ari ukuba ushoboye gufata icyemezo cy'uburyo umutungo ukoresha n'ugomba kuwugiraho uburenganzira. Abagore n'abagabo ntabwo bagira uburenganzira cyangwa ububasha bungana ku bijyanye n'umutungo cyangwa inyungu zivamo. Ubu busumbane bushingiye ku gitsina bushobora kugira ingatuka ku itegurwa, ishyirwamu bikorwa ry'ibikorwa by'iterambere.

Kwimakaza ihame ry'uburinganire ntabwo ari:

- Ukongera “ingingo ivuga ku bagore” cyangwa na none “ingingo y'uburinganire” mubikorwa bisanzwe biriho
- Kongera uruhare rw'abagore; birenze ibi.

Kwimakaza ihame ry'uburinganire ni:

- Kongera ubunararibonye, ubuhanga ndetse n'inyungu z'abagore n'abagabo muri gahunda y'iterambere
- Guhindura gahunda y'iterambere kugira ngo ibizagerwaho bizagire umumaro ungana ku bagore n'abagabo.
- Guhindura ubusumbane mu nzego z'imibanire no mu bigo.

Ikintu cy'ingenzi kugirango ihame ry'uburinganire rigerweho ni ukubona amakuru y'ukuri isesengura ryayo. Isesengura ry'uburinganire niyo ntambwe ya mbere mu kwimakaza ihame ry'uburinganire ku kibazo cyo ari cyo cyose. Hatabayeho isesengura ry'uburinganire, kwimakaza uburinganire ntabwo byashoboka.

2. Isesengura rishingiye ku gitsina

Isesengura rishingiye ku gitsina ni iki?

Isesengura rishingiye ku gitsina ni igikorwa cyo gukusanya no gusesengura amakuru ku miterere y'uburinganire mu miryango migari n'ibigo hagamijwe gushyiraho:

- Ni nde uri mu mwanya runaka,
- Ni nde ukora ikintu runaka
- Ni nde ufite ubushobozi ku wuhe mutungo n'amahirwe,
- Ni nde ufata ibyemezo
- Ni nde wungukira mu mutungo runaka n'amahirwe,
- Ni nde ukeneye umutungo runaka n'amahirwe,
- Ni ibiki bigabanya uruhare rungana n'inyungu by'abagore n'abagabo.

Kubara inkuru: Kuki ari ngombwa gusesengura uburinganire - gusesengura uburinganire bifasha kumenya inzitizi z'amahirwe, hamwe n'ibintu bigabanya kugira uruhare rungana n'inyungu kw'abakobwa.

Intego yo gusesengura uburinganire ni ukugaragaza isano iri hagati y'imibanire ishingiyeye ku buringanire n'ikibazo cy'iterambere kigomba gushakirwa umuti binyuze mu gutanga

amakuru akoresha isesengura nkoreshamibare na nkoreshamvugo n'amakuru ashobora kugenderwaho mu gufata icyemezo ku bw'inyungu z'abagore n'abagabo.

Inyungu zishoka zikomoka kuri politiki n'amategeko agenga abagore n'abagabo bishora akenshi kutagaragara. Iyo isesengura ry'uburinganire ryinjijwe neza muri politiki, imishinga na porogaramu, izi nyungu ziragaragara kandi ibiba byarahishwe bikaza kuboneka. Isesengurara ryitondera itandukaniro rishingiye ku nshingano, ibikorwa, ibikenewe n'amahirwe ahari ku bagabo n'abagore. Isesengura rishaka gushyiraho ibyo abagore n'abagabo bahuriyeho cyangwa batandukaniyeho.

Isesengura ry'uburinganire rigaragaza ko:

- Ubuzima bw'abagore n'abagabo ndetse n'ibyo banyuramo, ibyo bakeneye, ibibazo n'ibyo baha umwanya wa mbere biratandukanye;
- Ubuzima bw'abagore ntabwo ari bumwe (abagore ntabwo bakora amatsinda yihariye) kubera ubwo buzima bw'abagore, ibyo banyuramo, ibyo bakeneye n'ibyo bashyira ku mwanya wa mbere bigenda bitandukanye, irangamimerere, ubwoko, ingero z'umutungo winjira, urugero rwo kongererwa ubushobozi, igitsina umuntu akunda, cyangwa niba afite ubumuga.

Isesengura ry'uburinganire rishakira ibisubizo ibintu by'ingenzi bikurikira

1. Kugabana inshingano hagati y'abagore n'abagabo, abahungu b'abakobwa:
 - Ni nde ufite inshingano zo gukora, imirimo yo mu rugo n'inshingano aho umuntu atuye?
 - Ni nde ukora umurimo runaka? Abagore? Abagabo? Abagore? Abagore? Ese bikorwa n'abagore n'abagabo? Umwe muri bo gusa?
 - Gushyira mu bikorwa inshingano bitwara igihe kingana iki? Ese bijyanye n'igihe? Ukwezi? Buri cyumweru? Buri muni? Buri saha?
 - Umurimo wakozwe uri he?
 - Isaranganya ry'umurimo rishingiye ku gitsina ryoroshye rite?
 - Ese abagore n'abagabo bahabwa uduhimbazamushyi dutandukanye kubera kugira uruhare muri ibi bikorwa?
2. Kwakira ibintu nk'ibyawe, uburenganzira n'ububasha ku mutungo, ikoranabuhanga na serivisi:
 - Ni uwuhe mutungo abagore n'abagabo bakoresha?
 - Ni nde ukoresha /utunze/ugenzura umwe muri iyi mitungo?
 - Ni nde wemerewe gukoresha/ kwakira ikintu nk'icyawe/ububasha?
 - Ni ibihe byemezo abagore n'abagabo bafata mu rugo no mu muryango mugari?
 - Ni izihe mbogamizi zo kugira uruhare mu buzima bw'imibanire n'umutungo ku bagabo n'abagore? Ni iyihe sano bifatanye cyangwa se bitandukaniye he?
3. Uburenganzira n'ububasha ku nyungu:
 - Ni nde wungukira mu bikorwa by'ubukungu?
 - Ni uhabwa amafaranga yinjije?
 - Ni nde wahawe inyungu zitabarirwa mu mafaranga?
4. Kuringaniza ububasha no gufata icyemezo hagati y'umugore n'umugabo:
 - Ni nde ufite ubububasha bwo kugenzura ibikorwa bibyara inyungu/imirimo yo mu rugo?
 - Ni nde ucunga amafaranga yinjira?
 - Ibyemezo ku ikoresha ry'umutungo na serivisi bifatwa bite.
5. Ubumenyi, imyizerere n'imyumvire:
 - Eese ibyitirirwa abantu ahantu runaka umushinga wateguwe uzakorerwa bifasha cyangwa bibera inzitizi amahire?
 - Biha agaciro itandukaniro ry'imyemerere.

- Bureba amoko atandukanye y'ubumenyi abagore n'abagabo bafite.
- Ese hari ibitekerezo ku ngano y'umushinga/ibikorwa (muto, uciriritse, wagutse) cyangwa ubwoko bw'umushinga bufatwa nk'ubukwiye ku bagore cyangwa abagabo? Niba ari yego, ese ibyitirirwa abantu bigira uruhare ku bagore bafungura ubucuruzi mu bice bitadakunze kibyara inyungu kandi bitamara igihe?
- Ese abagore n'abagabo bafite uburenganzira Bungana ku kumenya amasoko/ahantu haboneka ibicuuzwa/serivisi bakora?
- Ese uko abagore n'abagabo bibona cyangwa ingero z' icyizere bifitiye zibafasha cyangwa zibabera inzitizi mu bijyanye no kwihangira imirimo?
- Ese abagore n'abagabo bafite amashuri atandukanye cyangwa ubumenyi mu bice by'ingenzi bituma kwihangira imirimo bigenda neza? Niba ari uko bimeze, ni ibihe bice?

Ni ingenzi rero gusesengura no gusobanukirwa impamvu zitera iri tandukaniro rishingiye ku bitsina ku bijyanye no gutegura no gushyira mu bikorwa politike, poporogramu n'mategako.

Ni ryari isesengura ry'uburinganire rikoreshwa

Isesengura ry'uburinganire rigomba kwinjizwa mu byiciro byose bya politiki/umushinga/ icyiciro cya gahunda. Kubera ko isesengura ry'uburinganire ari ugushaka kumenya uko ibibazo bishingiye ku burunganire bigira ingaruka mu gikorwa cy'iterambere, ni ngombwa kubaza uko igikorwa kihariye, icyemezo cyangwa uko gahunda izagira ingaruka ku bagore mu buryo butandukanye n'ubw'abagabo ku nzego zose zo z'iterambere.

Nyamara, ibyiciro byo gushaka no gushyiraho politiki ni ibyiciro by'ingenzi cyane kuko bituma gushyira hamwe itsinda ry'ibitekerezo, hitabwa ku bitekerezo by'abagore n'abagabo ku buryo bw'umwihariko, kureba ingaruka zishoboka umushinga uzagira ku buzima bw'abagore n'abagabo. Byongeye, bifasha gukusanya amakuru ya ngombwa ku bibazo bishingiye ku burunganire binyuze mu bipimo bizaba ingirakamaro mu kugenzura iterambere no gusesengura akamaro k'umushinga. Kwinjiza isesengura ry'uburinganire ku cyiciro cy'umushinga/ isuzuma bishobora gukoreshwa nk'igikorwa cy'ingenzi cyo kwiga mu rwego rwo kureba uko politiki/umushinga bishakira ibisubizo abagore n'abagabo. Aya makuru ashobora kwifashishwa mu gutegura imishinga y'ahazaza.

Igice gikurikira gitangiza ibikoresho bigomba gukoreshwa mu gufasha gusobanura isesengura ry'uburinganire.

Ibikoresho byifashishwa mu isesengura ry'uburinganire

1. Amasaha 24/umunsi

Iki gikoresho cyifashishwa mu bukungurambaga ku isaranganya ry'imirimo hagati y'abagore n'abagabo, abakobwa n'abahungu, agaciro n'urwego rw'imirimo abagore bakora. Cyerekana uko abagore, abagabo, abakobwa n'abahungu bakoresha igihe cyabo ku munsi w'amasaha 24. Iri sesengura ryita ku nshingano z'abagore, bagabo, abakobwa n'abahungu bafite kugirango zifashishwe mu nteguho n'ishyirwa mu bikorwa bya politiki n'imishinga bibagenewe.

Iri sesengura rifite akamaro gakomeye mu kureba ubwinshi bw'imirimo ikorwa hagati y'abagore n'abagabo hitawe cyane kubakora amasaha menshi, ukora imirimo mikeya ninde muri bo ubona igihe gihagije cyo kwishimisha no kuruhuka.

Mu gukora uyu mwitoto:

- Kora ibiganiriro n'amatsinda y'abagore ukwayo, n'ayabagabo ukwayo kuko bashobora kuba batabona ibintu kimwe, abagore cyangwa abagabo bashobora kwiharira ijamba bikaba byatuma ibitekerezo n'inyungu za bamwe bitagaragara.
- Itsinda ryagombye kuba ririmo abantu bahagarariye umuryango mugari wose.

- Abagize itsinda bakora urutonde rw'ibikorwa bakora umunsi wose iminsi yose.
- Umwitozo urangiye, itsinda ryagombye kujya impaka ku mirimo igoranye kandi ibatwara umwanya munini.

Kubara inkuru: Urugero fatizo rw'umunsi ugizwe n'amasaha 24 rukoreshe n' abagore n'abagabo: Ni iki isaha ikubwira? Ni ibihe byifuzo byihutirwa bigomba kwitabwaho ku bagabo n'abagore? Umushinga wanyu se uzagabanya cyangwa uzongerera abagore imirimo? Ni iki cyakorwa kugirango hongere uruhare rw'abagore n'abagabo? Ni byiza kwibuka ko uyu mwitozo w'amasaha 24 wakoreshwa kubagore n'abagabo bo mu bagenerwabikorwa bamwe ariko rikaryoshwa kurushaho.

Hashingiye ku musaruro uvuye mu ikoreshe ry'iki gikoreshe, umushinga/politiki yagombye:

- Gutegura ingamba hitawe ku mwanya n'igihe by'abafatanyabikorwa.
- Gusobanukirwa neza igihe gikwiriye cyo kubyara, kumenya ko igihe cy'uburumbuke gikoreshwa haba ku bagore cyangwa abagabo, bityo bikabafasha gukoreshe no kubyaza igihe umusaruro ku bitsina byombi.

Guhanga udushya hifashishijwe ikoranabuhanga mu gukemura bibazo birebana n'imikoreshereze y'igihe, no kuremererwa n'umurimo kubadafite aho bahuriye n'umushinga; akenshi usanga ari abagore.

2. Isesengura ry'imiterere y'uko imirimo ikorwa

Yerekana icyo abagore n'abagabo bakora, igihe n'aho ibikorwa byabo bikorerwa. Iyi miterere isobanura kandi ibikorwa bizamurira ubukungu mu baturage hagendewe ku gitsina, imyaka y'amavuko, n'utundi turango twihariye nk'urwego rw'ubukire/ubukene umuntu abarurirwamo cyangwa se ubwoko bwe. Iyi miterere kandi isesengura kandi ikerekana igihe gikoreshwa n'abantu ku gikorwa runaka.

Iri sesengura ryerekana imirimo abantu bakora ngo bibesheho, aho iyi mirimo ikorerwa, abayikoramo, n'inshuro iyi mirimo ikorwa. Iri sesengura kandi ritanga ishusho nyayo y'imiterere y'umurimo, rikagaragaza imvune z'abagore n'abagabo bakura mu mirimo ivunanye, ikoresheye ry'igihe n'inzitizi ku bijyanye n'urujya n'uruza rw'abantu n'ibintu.

Rifasha kandi mu gusobanukirwa uruhare abagabo n'abagore bagira mu mashyirahamwe bahuriyemo, inzego ibyemezo bifatirwamo, abatora abahagarariye abandi n'impamvu nta bagore bagaragara mu buyobozi.

IBIKORWA	NDE/ IGITSINA		HEHE/ AHANTU	RYARI/IGIHE CY'UMUNSI CYANGWA UMWAKA	INSHURO ZINGAHE	GUTE	KUBERA IKI
	F	M					
1. Imyororokere (kurera abana, ubuzima, isoko, ibiribwa Imihahire y'ibiribwa, amazi, isukura, Gufura imyenda)							
2. Umusaruro (kwita ku matungo, Gufata neza ubutaka, kubuhinga, no kububungabunga, isarura/kwita ku musaruro, ibikorwa byinjiza inyungu, akazi n'ibindi.							
3. Umuryango (kuyobora umuryango, politiki)							

Mugihe wifashisha iyi mfashanyigisho:

- Kora ibiganiro byihariye ku bagore ukwabo n'abagabo ukwabo;
- Kora urutonde rw'inshingano z'ingenzi (zisesengure) mu nkingi y'ibumoso.

Ushobora kwifashisha akamenyetso k'agakubo (X) mu kwerekana umuntu ukora murimo runaka. Akandi kamenyetso (ni ukuvuga XX) kakoreshwa mu kwerekana uruhare umuntu agira mugukora icyo gikorwa: ninde ukoresheye igihe kinini kurusha undi kuri iriya nshingano. Niba umugore n'umugabo bakora akazi kangana ku nshingano imwe, buri wese agomba kubona amanota angana n'aya mugenzi we. (buri wese agahabwa X cyangwa XX). Niba umwe gusa ariwe bireba kuri uwo murimo, akamenyetso kazakoreshwa kuri uwo muntu umwe gusa.

Uruhare rw'abagore mu mishinga rushobora guterwa n'uburyo umushinga ugira uruhare mu kongera umusaruro n'ibikorwa mu rugo, gukora ibicuruzwa na serivisi, ndetse n'isano riri hagati y'ibikorwa.

3. Isesengura k'uburenganzira n' ububasha ku mutungo

Iri sesengura ryerekana umutungo utunzwe n'abagore cyangwa abagabo n'uburyo uyu mutungo ubafasha gukora mirimo yabo n'inyungu bawukuramo. Ni igikoresho cyifashishwa mu kwerekana isano riri hagati y'ububasha n'inyungu byabo. Rifasha kwerekana kandi ufite uburenganzira n'ufite ububasha bwo gufata icyemezo cya nyuma (Ububasha mu gucunga umutungo n'amahirwe yo kwemeza ibyemezo ku bandi).

Gusesengura ikoreshwa ry'umutungo n'akamaro kawo ni ingenzi mu gusuzuma ingaruka imishinga izagira ku bagore, abagabo, abakobwa n'abahungu, n'uruhare aba bavuzwe bazagira kuri iyi mishinga.

ISESENGURA RY'UMUTUNGO				
Umutungo	Uruhare rw'abagore	Uruhare rw'umugabo	Ububasha bw'abagore	Ububasha bw'umugabo
Ubutaka				
Ibikoresho				
Umurimo				
Amatungo				
Amahugurwa/uburezi				
Ibiti				
Ikoranabuhanga				
Amakuru				
Igishoro				
ISESENGURA RY'INYUNGU				
Inyungu	Uruhare rw'abagore	Uruhare rw'umugabo	Ububasha bw'abagore	Ububasha bw'umugabo
Amata				
Imbaho				
Igurishwa ry'umutungo				
Inyungu zitabarwa mu mafaranga				
Ububasha na politiki				

Iyi mfashanyigisho:

- Hifasha kwerekana ubushobozi buri hagati y'abagore n'abagabo.
- Igaragaza itandukaniro rishingiye ku buryo umutungo usaranganywa.
- Ifasha mu isesengura ry'ubushobozi bw'abagore n'abagabo mu kugira uruhare n'inyungu bituruka ku mishinga y'amajyambere.
- Ifasha kumenya uburyo ibyemezo bifatwa- niba ari abagore cyangwa abagabo bafata ibyemezo birebana n'umusaruro, imari y'umuryango, n'umutungo?
- Gusobanukirwa n'ufata ibyemezo ku birebana n'umusaruro, nuko urugo rwitabwaho.
- Ifasha kumva neza imyumvire itandukanye abagore n'abagabo bafite ku kintu runaka n'agaciro kacyo.
- Izafasha kandi mu mpaka ku birebana n'ingamba zafatwa kugirango habeho uburinganire mu kugera ku musaruro mu miryango n'amashyirahamwe y'ubuhinzi.

Mu kwifashisha iyi mfashanyigisho:

- Kora ibiganiro by'amatsinda y'abagore ukwabo, n'ay'abagabo ukwabo.
- Kora urutonde rw'ahantu haturuka umutungo mu nkingi y'ibumoso, hanyuma mu nkingi y'iburyo ushyiremo umuntu uwufiteho uburenganzira n'inyungu akuramo. Mu magambo arambuye, urugero nko ku mutungo yo mu rugo – inka, ihene, intama, indogobe, n'ibiguruka. Ifashishe akamenyetso X werekana umuntu ufite ububasha n'inyungu ku mutungo;
- Ongeraho akamenyetso (XX) kugira ngo werekane umuntu udafite ububasha bwinshi kuri wa mutungo. Niba abagore n'abagabo bafite ububasha bungana ku mutungo, buri wese ahabwe X, ariko niba umwe muri bo arusha undi ububasha mu nyungu ziva kuri uyu mutungo, abe ari we uhabwa X gusa.

Ibibazo byakwifashishwa mu kuganira ku burenganzira n'ububasha ndetse no gufatanya umutungo:

- Ubutaka ni ubwande? Ese abagore bemerewe kugira ubutaka, inzu, cyangwa indi mitungo? Ese iyi mitungo ibanditseho mu buryo bwemewe n'amategeko, ese bashobora kugurisha iyi mitungo?
- Ninde ufata icyemezo ku mbuto yo kubiba? Ese abagore bashobora gufata icyemezo ku mbuto yo kubiba?
- Amatungo ni ayande- ihene, ingurube, inka, n'ibiguruka?
- Ni ibihe bikoresho abagore n'abagabo bifashisha mu bikorwa byo guhinga, gusarura, gutunganya, no kwikorera, ndetse n'ubukorikori?
- Ni ubuhe bumenyi abagore n'abagabo bafite mu bijyanye n'ikoranabuhanga?
- Ese abagore n'abagabo bashobora guhabwa inguzanyo? Nta tandukanirwa ku bisabwa cyangwa amafaranga y'inguzanyo?
- Ni uwuhe mutungo wihariwe n'abagabo gusa cyangwa abagore by'umwihariko?
- Amafaranga ava mu byagurishijwe akoreshejwe ate?
- Ishoramari rikorwa rite? Ibiguzwe mu rugo byandikwa kuri nde?
- Isaranganyamutungo rikorwa rite?

UMUTONGO	ACCESS		CONTROL		IMPAMIRU IBIDERA
	GABO	UMUGORE	UMUGABO	UMGORE	
1. Umhoro/Isuka	✓	✓	✓	✓	Umuco
2. Ibyombo	✓	✓	✓		Inshingano
3. Intebe n'ameza	✓	✓	✓		Umuco
4. Ubutaka	✓	✓	✓		Umuco
5. Ibikoresho by'ubuhinzi	✓	✓	✓		Nyirabyo
6. Amahugurwa	✓	✓	✓		Uhagarariye umuryango
7. Ibiryo	✓	✓	✓		
8. Inkoko					Inshingano
9. Inka	✓	✓	✓	✓	Umuco
10. Ikigega cy'amazi	✓	✓	✓	✓	Inshingano
11. Ibiti	✓	✓	✓		Umuco

Kubara inkuru: Urugero rw'imbonerahamwe yujijwe ku kwegereza no gukoresha umutungo – Isesengura rirerekana iki? icyuho kiri hehe? Ni izihe mpamvu nyamukuru/ibintu bigira uruhare mu isesengura? Ni ayahe mahirwe agaragaza kuba haba impinduka zikenewe?

Isesengura ryimbitse ku miterere y'ihame ry'uburinganire bw'umugore n'umugabo mu muryango rirashoboka hashingiwe ku mutungo n'inyungu ziwukomokaho. Ubu bumenyi bushobora rero kwifashishwa mu gusesengura imikoranire y'abagore n'abagabo mu mushinga runaka n'ingaruka z'iyi mikoranire haba ku mugore ndetse n'umugabo.

4. Isesengura ry'impamvu zoroshya ifatanyabikorwa, uburenganzira n'ububasha

Iri sesengura ryibanda ku mpamvu zo mu gihe cyashize, igihe turimo, n'igihe kizaza z'uburyo imirimo yakorwa hagati y'umugore n'umugabo nuko uyu umutungo usaranganywa n'inyungu zijyana n'iri saranganywa. Iri sesengura kandi rifasha mu gushyira ahagaragara impamvu zituma habaho ubusumbane mu mahirwe cyangwa inzitizi abagore cyangwa abagabo bahura nazo mu ruhare n'inyungu bakura mu mishinga, integuro, n'amategeko bibareba. Iri sesengura kandi rifasha mu kwerekana no gusobanukirwa ibyateza imbere cyangwa bigasubiza inyuma uburinganire.

Ibintu byerekana abakora iki cyangwa kiriya mu baturage, uburyo abagore/abagabo bagera ku mutungo n'uko ukoreshwa ndetse n'inyungu bavanamo bashobora gushyirwa mu matsinda mu buryo bukurikira:

- i. Imiterere rusange y'ubukungu nk'urwego rw'ubukene n'isaranganywa ry'umutungo;
- ii. Inzego z'ubuyobozi hakitabwa ku buryo imirimo ikorwa n'uburyo amakuru, ikoranabuhanga, n'ubumenyi bitegurwa bikanasakazwa;
- iii. Amahame agenga sosiyete nk'imyemerere n'amahame y'umuryango;
- iv. Ibiranga umuco;
- v. Ibirebana n'amategeko;
- vi. Amahugurwa n'uburezi;
- vii. Ibirebana n'ubwiyongere bw'abaturage;
- viii. Imiterere ya politiki, haba imbere n'inyuma y'igihugu.

Ni ngombwa rero gusobanukirwa uruhare izi inzitizi ndetse n'amahirwe ibi bintu byavuzwe bishobora kugira mu kwimakaza uburinganire no kongerera ubushobozi abagore.

Imbonerahamwe yifashishwa mu gusesengura uburinganire

Iyi mbonerahamwe ni igikoreshe cyifashishwa mu gusesengura imishinga y'amajyambere ku rwego rwa sosiyete kugirango herekanwe ingaruka zinyuranye iyi mishinga igira ku bagore n'abagabo, abakobwa n'abahungu. Yifashishwa ku cyiciro cy'itegurwa ry'umushinga kugirango harebwe niba ingaruka umushinga uzagira arizo zitegerejwe kandi zihuje n'intego z'umushinga. Iri sesengura rikorwa ku nzego enye no byiciro bine by'isesengura.

Abagore: Ni ukuvuga ku bagore mu byiciro by'imyaka yose mu itsinda ryigwaho (niba itsinda rigezweho ari iry'abagore) cyangwa ku bagore bose batuye mu mudugudu.

Abagabo: Ni ukuvuga abagabo bo mu byiciro by'imyaka yose mu itsinda risesengurwa (niba itsinda rikorwaho isesengura ririmo abagabo) cyangwa abagabo bose muri icyo sosiyete.

Urugo: Ni ukuvuga abagore bose, abagabo, abakobwa, n'abahungu batuye hamwe n'ubwo baba batavuka mu muryango umwe.

Umuryango mugari: Ni ukuvuga buri muntu wese utuye aho umushinga uzakorera. icyakora, imiryango migari n'urusobe kandi ibamo abantu benshi kandi banyuranye kandi bifuzwa n'inyungu zinyuranye. Ni ukuvuga rero ko niba uru rwego rw'isesengura rudasobanutse ku birebana n'umushinga, iri sesengura ryakwirengagizwa.

Umutungo: Isesengura ryibanda ku mpinduka zituma umutungo uboneka (umutungo, inguzanyo, imitungo itimukanwa, ikoranabuhanga, amahugurwa) biturutse ku mushinga, ndetse n'aho igenzura ry'uko uwo mutungo ukoreshwa rigarukira kuri buri rwego rw'isesengura.

Igihe: Kuri uru rwego isesengura ryibanda ku kumenya igihe gikoreshwa mugukora ikintu runaka gifitanye isano n'umushinga cyangwa igikorwa (amasaha atanu, iminsi itanu).

Umurimo: Ni ukuvuga impinduka mu nshingano (kuvoma amazi ku mugezi, gutashya inkwi), urwego rw'ubumenyi bukenewe (abafite ubushobozi n'abatabufite, amahugurwa,

uburezi rusange) n'ubushobozi bwo gukora umurimo (haknewe abantu bangahe, bashobora gukora umurimo ungana gute? Ese abantu bakeneye aka kazi cyangwa abantu baba mu nzu bashobora gukora aka kazi?)

Ibirebana n'umuco: Impinduka zigaragara mu mibereho rusange y'abagenerwabikorwa (impinduka mu nshingano zishingiye ku burunganire cyangwa urwego runaka nk'ingaruka z'umushinga).

INTEGO Z'UMUSHINGA				
	AKAZI	IGIHE	UMUTUNGO	UMUCO
Abagore				
Abagabo				
Inzu				
Umuryango mugari/sosiyete				

Imbonerahamwe yifashishwa mu isesengura ry'uburinganire (GAM) yuzuzwa mu isesengura ry'ingaruka z'umushinga kuri buri rwego, urugero ese uyu mushinga uzagira ingaruka ku bagore, ni izihe ngaruka uyu mushinga uzagira ku mutungo w'abagore? Nyuma yuko impinduka zose zishoboka zinjijwe mu mbonerahamwe, zigomba gusesengurwa:

- Wifashisha akamenyetso ko guteranya (+) niba impinduka zifite aho zihuriye n'intego z'umushinga;
- Wifashisha akamenyetso ko gukuramo (-) niba impinduka idafitanye isano n'intego za porogaramu;
- Wifashisha akamenyetso k'akabazo (?) aho bitagaragara neza niba impinduka zigaragara hari aho zihuriye cyangwa zitandukaniye n'intego za porogaramu.

Mu gukoresha iyi mbonerahamwe:

- Aho bishoboka, umubare ungana w'abagore n'abagabo wakwifashishwa mu gukora iri sesengura;
- Isesengura ryagombye gukorwa mu itangira ry'umushinga na nyuma y'irangira ryawo;
- Ongerera umusaruro utari utegerejwe mu mbonerahamwe.

Iyi mbonerahamwe (GAM) igomba gukoreshwa nk'inyongera ku bindi bikoresho by'isesengura nk'ibikoresho by'ikurikirana bikorwa n'isesengura ry'ibikenewe.

Ibibazo bigomba kubazwa nyuma y'isesengura:

- i. Ese izi ngaruka zabonywe hejuru aha zirakenewe? Ese hari aho zihurira n'intego z'umushinga?
- ii. Ni gute uyu mushinga uzafasha n'abatarawugizemo uruhare?
- iii. Ni uwuhe musaruro udategerejwe? Uyu musaruro ugomba gusesengurwa mu ishyirwa mu bikorwa ry'umushinga.

6. Urugero fatiro rw'uburinganire no kongera ubushobozi

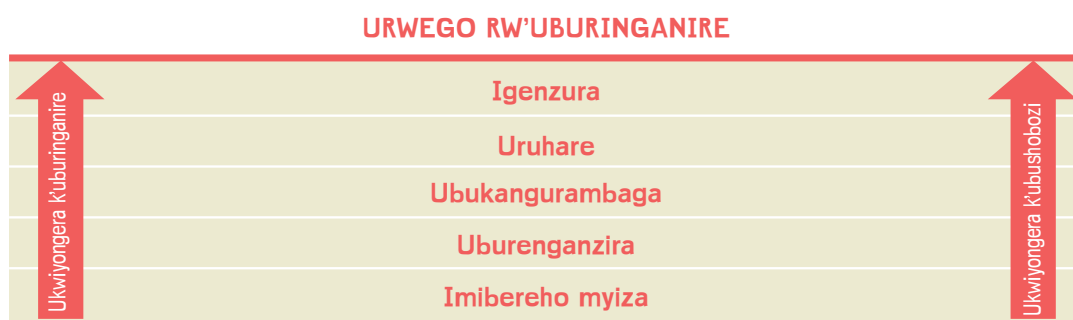
Kongera ubushobozi byerekana uburyo abagore n'abagabo bahitamo uko imibibereho yabo igomba kumera bongera ubumenyi n'ubushobozi bibafasha kwifatira ibyemezo, gukora amahitamo, no kugira uruhare mu gushyiraho icyerekezo cy'ubukungu, na politiki by'umuryango mugara. Ni uburyo bwifashishwa mu guhindura ubusumbane bugaragara hagati y'abagore n'abagabo, hitabwa ku kongerera abagore ubushobozi mu kwifatira ibyemezo kubirebana n'ubukungu, imibanire na politiki bibagiraho ingaruka. Ni uburyo bwo kongera ubushobozi bw'abantu cyangwa amatsinda kwihitiramo no guhindura ayo mahitamo mu bikorwa bibafitiye inyungu. Rigerageza guhuza ibikenerwa kenshi mu burunganire n'ibikenerwa ngombwa, rikagerageza guhindura imiterere (ibikenerwa kenshi) n'umwanya (ibikenerwa ngombwa) by'abagore muri sosiyete.

Ikibazo nyamukuru mu kongera ubushobozi kigira kiti: Ni gute uburyo bwifashishwa mu gusobanukirwa imibereho y'abagore (ibyifuzo bifatika by'uburinganire) bigira uruhare mu guhindura umwanya w'abagore muri sosiyete (Inyungu nyamukuru)?

Ubusobanuro bw'amwe mu magambo y'ingenzi akoreshwa mu kongera ubushobozi:

- **Kongera ubushobozi:** Ni urugendo rwo guhindura imyumvire isanzwe ku buringanire hongerwa amahirwe ahabwa amatsinda yahezwa mu kugira uruhare mu miyoborere.
- **Ingengabitekerezo:** Ibisekuru, gusakaza no kwinjiza mu mibereho imyemerere, indangagaciro, imiterere n'imitwarire.
- **Umutungo ufatika:** Abantu, amafaranga, ubutaka, amazi, umurimo, amashyamba.
- **Umutungo mu by'ubwenge:** Ubumenyi, amakuru, ibitekerezo.
- **Ububasha:** Uburyo umutungo utimukanwa, umutungo mu by'ubwenge n'ingengabitekerezo. Ububasha bushobora gushyirwa mu byiciro bine bifasha gusobanukirwa n'ihazwa mu mahame y'uburinganire. Iri hazwa rishobora kugaragarira mu rwego runaka, ubwoko, imyaka, n'ibindi binyuranyo.
 - i. **Ubushobozi ku:** Bufatwa nk'isano riba hagati yo gutsinda/gutsindwa mu isano ry'utegeka n'itegekwa. Ubu bubasha bushingiye ku iterabwoba risa nk'aho ryemewe.
 - ii. **Ubushobozi bwo ku:** Bushobora umuntu kugira ububasha bwo kwihitiramo ibikwiriye ubuzima bwe. Abantu benshi bemeza ko bumvise bafite ububasha runaka igihe basobanukiwe uko ikintu runaka gikora, bashoboye kwikemurira ikibazo, iyo bagize ububasha runaka, cyangwa bize ikintu gishya, nibwo bwoko bw'ububasha buba bwihishe inyuma yo kongera ubushobozi.
 - iii. **Ubushobozi hamwe na:** Ni ukongera ubushobozi mu buryo busangiwe hifashishijwe gutegura no guhuza imyumvire ku cyerekezo cyangwa ugusobanukirwa. Bugarwaho iyo itsinda rikemuriye hamwe ikibazo.
 - iv. **Ubushobozi bw'imbere mu muntu:** Ni ubwoko bw'ubushobozi buba mu muntu. Ni imbaraga yo mu mwuka kandi yihariye kandi ishingiyeye mu kwiyakira no kwiyubaha bibyara kubaha no kwakira abandi nk'abantu mungana.

Urwego rw'uburinganire no kongera ubushobozi (uruherekane rw'ibikenerwa ruzwi nka Longwe Hierarchy of Needs) rwerekana inzego eshanu z'uburinganire no kongera ubushobozi nk'ishingiro fatizo ryifashishwa mu gusesengura iterambere ry'abagore n'abagabo, abakobwa n'abahungu ku bijyanye n'imibereho ndetse n'ubukungu. Iri sesengura ryerekana inyungu ku bagore n'abagabo kandi rikerekana ibisigaye gukorwa.

Inzego eshanu zo kongera ubushobozi zikozwe nk'uruhererekane. Inzego zo hejuru z'uburinganire no kongera ubushobozi zerekana uburyo abantu baba bamaze kugira uburyo bwo kwigenzurira ubuzima bwabo. Urwego rwo hasi ni imibereho myiza naho hejuru ni igenzura.

Hasi aha hari ubusobanuro bw'izi nzego eshanu zo kongera ubushobozi

- **Imibereho myiza:** Ni igipimo cy'umutungo w'umugore n'umugabo ku birebana n'ihahwa ry'ibiribwa, umutungo n'ubuvuzi. Iki gipimo kireba cyane n'urwego rw'imibereho. Nticyita kureba niba umugore n'umugabo aribo bashakira kandi bakinjiza ibyo bifuzwa bifatika.

- **Uburenganzira:** Ni igipimo cyerekana uburyo abagore n'abagabo bakoresha uburyo bwo kongera umutungo. Harimo ubutaka, akazi, guhabwa inguzanyo, n'amahugurwa, uburyo bwo kwamamaza, na serivisi zose bahabwa ku buryo bungana. Kugirango ubu buringanire mu mahirwe bahabwa bugerweho bisaba rimwe na rimwe kuvugurura amateko n'imiyoborere kugirango hakurweho ihezwa iryo ari ryo ryose.
- **Ubukangurambaga:** Ni ugusobanukirwa itandukaniro riri hagati y'inshingano z'abagore n'abagabo, imiterere y'umubiri n'uruhare rw'uburinganire bishobora kuba bishingiye ku muco kandi bishobora guhinduka. Bisaba ubwumvikane ku isaranganwa ry'imirimu rishingiye ku buringanire hagati y'umugore n'umugabo mu buryo bubanyuze bose. Imyumvire yemera uburinganire hagati y'igitsina gore n'igitsina gabo ni umusingi wo kongera ubumenyi ku bijyanye n'uburinganire kandi bitanga umurongo fatizo ku iterambere risangiwe.
- **Uruhare:** Uruhare rungana mu gufata ibyemezo bisobanura kugira uruhare mu nzego zifata ibyemezo bya politiki, iteguramishya ndetse n'ubuyobozi. Uburinganire mu kugira uruhare bivuga kwifashisha abanyamuryango bose batuye mu muryango mugari uzagirwaho ingaruka nibyo byemezo.
Kugira uruhare mu iterambere bigira akamaro mu mishinga aho gukorera hamwe biba bikenewe mu ikusanyamakuru ku byangombwa nkenerwa by'ibanze, integuro y'umushinga, kuwushyira mu bikorwa no kuwusuzuma byashobora kudindiza umutungo n'isaranganywa ry'inyungu.
- **Igenzura:** Bivuga kureshyeshya ububasha buri hagati y'abagore n'abagabo aho uburinganire budashyirwa mu mwanya wo kugaragaza imbaraga cyangwa kuba mu mwanya wo hasi. Ririmo ikoresheya ryo kugira uruhare binyuze mu bukangurambaga mu rwego rwo kugera ku buryo bwo kugenzura uburinganire ku bijyanye no gutanga musaruro ndetse no kugera ku bwuzuzanye mu rwego rwo kugenzura isaranganywa ry'inyungu.

Gufata imyanzuro

Koresha amakuru yakusanijwe:

- Kugaragaza itandukaniro riri hagati y'abagore n'abagabo ndetse no kurushaho kumenya impamvu iri tandukaniro ribaho;
- Kugenzura ingaruka ubusumbane bushingiye ku gitsina bugira ku iterambere rya muntu mu rwego rwo kugira ngo ibikorwa by'umushinga/porogaramu bitegurwe neza;
- Kongeramo inama z'ingirakamaro ku bitera ubusumbane bushingiye ku gitsina n'ingaruka isesengura ryagaragaje.

Gusuzuma akamaro k'ibi bisobanuro ni ingenzi ku migendekere myiza y'isesengura ry'uburinganire

3. Kwinjiza uburinganire mu byiciro by'imicungire y'umushinga

Umushinga ni igikorwa cy'igihe gito kigizwe n'uruhererekane rw'ibikorwa bigamije kuzana intego zisobanuye neza n'umusaruro mu gihe runaka kandi ukaba ufite ingengo y'imari yihariye. Muri rusange imishinga ikorwa mu rwego rwo gucyemura ikibazo cyangwa kubyaza amahirwe umusaruro.

Isesengura ry'ibyiciro bigize umushinga

Isesengura ry'ibice bigize umushinga rikubiyemo kugenzura ibikorwa ku buryo bwimbitse umushinga uzagiraho ingaruka n'uburyo ibibazo biyanywe no gukoresha no kugenzura bifitanye isano n'ibi bikorwa. Isesengura rinagena kandi ibice by'umushinga bigomba gutunganywa kugira ngo hagerwe ku musaruro wifuzwa ushingiyeye ku burunganire. Ibikenewe, amahirwe n'imbogamizi abagore n'abagabo bafite kuri ubu bigomba guhabwa agaciro mu bice byose byo gucunga umushinga.

Kubera iki isesengura ry'uburinganire mu byiciro bigize umushinga

Kubara inkuru: **Kuki ari ngombwa gukora isesengura rishingiye ku gitsina mu bice bigize umushinga,** Umushinga usobanura ibintu bitandukanye ku byiciro bitandukanye by'abagenerwabikorwa. Imbogamizi, amahirwe bishobora guhinduka kandi ni ingenzi kumenya ibi no kongera ibikorwa bya ngombwa mu bice byose bigize umushinga.

Ingingo zikurikira zigaragaza impamvu isesengura ry'uburinganire rigomba gukorwa mu gutegura umushinga mushya:

- Gusesengura inshingano zishingiye ku buringanire mu itegurwa ry'umushinga;
- Kureba impamvu zitera ubusumbane bushingiye ku gitsina buhari muri urwo rwego kugira ngo bibashe gushakirwa umuti mu itegurwa ry'umushinga n'ishyirwamubikorwa ryawo;
- Gukusanya amakurushingiro y'umurongo fatizo hashingiwe ku bitsina bitandukanye;
- Kwirinda gukomeza ubusumbane gakondo bw'ububasha;
- Guteza imbere umusaruro w'umushinga w'igihe kirambye
- Gukora ku buryo umushinga utagira ingaruka mbi ku bagenerwabikorwa.

Kudufasha gutekereza ku mpamvu gusesengura ibice bigize umushinga ari ingenzi mu kugera ku ku buringanire mu mishinga/politiki/ibigo, tuzareba ku rukukurikirane rw'uburinganire.

Urukurikirane rw'uburinganire

Uruhererekane rw'uburinganire rukoresha nk'igikoresho cyo gusuzuma cyangwa urwego rw'igenamigambi. Nk'igikoresha cyo gusuzuma, gikoresha gukora isesengura ry'uburyo, cyangwa ni gute ubufasha butangwa bugaragaza, kugenzura no gushakira ibisubizo ibihabwa agaciro n'uburinganire, kugena uburyo bwo kurenga uruherekane rw'uburinganire hagamijwe kugera kuri gahunda ishingiyeye ku buringanire irushaho kuzana impinduka. Nk'urwego rw'igenamigambi, rukoresha hagamijwe kugena uburyo bwo gutekura no gushyiraho gahunda y'ubufasha irenga uruherekane ikagera kuri gahunda y'uburinganire izana impinduka.

URUHEREREKANE RW'UBWUZUZANYE

Kudakurikiza ihame ry'uburinganire bituma habaho kwirengangiza:

- Uruhurirane rw'inshingano, uburenganzira, n'uruhare mu bya politiki, ubukungu n'imibanire, n'isano bifatanye no kuba uri umugore cyangwa umugabo
- Imihindagurikire y'ububasha hagati y'abagabo abagore, abasore n'abakobwa

KUTITA KU BURINGANIRE

KWITA KU BURINGANIRE. Gusuzuma no gushakira ibisubizo ibigendanye n'uburinganire no gushyiraho uburyo bushyigikira ubusugire bw'ihame ry'uburinganire.

IBYAZA UMUSARURO

1. Ese icyerekezo kiriho ubu gishyira imbere cyangwa gikoresha mu nyungu ubusumbane bw'amahame, inshingano n'imibanire bishingiye ku buringanire,
2. Ese icyerekezo kiriho ubu giha amahirwe abagabo kurusha abagore, abahungu kurusha abakobwa?
3. Mu rwego rwo kugera ku cyerekezo, ese abigitsina kimwe bagira uburenganzira cyangwa amahirwe kuruta abandi?

IFASHA

1. Ese icyerekezo kiriho ubu cyemera uburinganire kikanakurikiranira hafi itandukaniro n'ubusumbane bishingiye ku gitsina

IZANA IMPINDUKA

1. Ese icyerekezo kiriho ubu gituma hakorwa isuzumwa nyurabwenge ry'amahame n'imihindagurikire by'uburinganire?
2. Ese intego z'icyerekezo kiriho ubu zishyira imbaraga cyangwa zishyiraho uburyo bw'imikorere bwubahiriza uburinganire?
3. Ese icyerekezo kiriho ubu kigamije guhindura amahame y'uburinganire sumbana n'ibigenga uburinganire?

INTEGO

Uburinganire n'umusaruro ukwiye w'iterambere

Igishushanyo: Uruhererekane rugaragaza aho inzira yo gusesengura itangirira ku kugena niba ubufasha butangwa buzi ko uburinganire buhari cyangwa butabizi.

Porogaramu na politiki zidakurikiza ihame ry'uburinganire: Izi ntiziha agaciro uko amahame y'uburinganire n'ubusumbane bw'ububasha bizagira ingaruka ku kugera ku ntego cyangwa uko porogaramu ndetse na politiki bizagira ingaruka ku mahame agenga uburinganire n'imibanire. Imishinga idashingiye ku buringanire ntivuga ku buringanire, yirengagiza uruhare rw'uburinganire kandi ikavuga ko mahame y'uburinganire, inshingano cyangwa itandukaniro ry'ububasha bitagenda ugira uruhare mu mushinga cyangwa ubona inyungu zi zivuye mu mushinga cyangwa politiki. Itegurwa hatabanje gukorwa isesengurwa ry'inshingano zisobanurwa hashingiwe ku muco n'itsinda ry'inshingano z'umutungo, imibanire, politiki, inshingano n'uburenganzira, ibyo wemerewe, ibyo ugomba gukora n'imikoranire y'ububasha ifitanye isano no kuba umuntu ari umugore cyangwa umugabo, cyangwa imihindagurikire iri hagati y'abagore n'abagabo, abakobwa n'abahungu.

Uburyo budashingiye ku buringanire ni gakeya burangira buvuyemo imishinga izana impinduka /politiki; ahubwo, bukunze gukoresha mu nyungu zabwo cyangwa kugira amategeko y'uburinganire azana ubusumbane kandi yangiza, inshingano, cyangwa imikorerere nubwo ataba aribyo bigenderewe.

Porogaramu na politiki bikurikiza ihame ry'uburinganire: Zisuzuma kandi zikanashakira ibisubizo itsinda ry'inshingano z'umutungo, imibanire, politiki, inshingano n'uburenganzira, ibyo wemerewe, ibyo ugomba gukora n'imikoranire y'ububasha ifitanye isano no kuba umuntu ari umugore cyangwa umugabo. Bityo rero inzira yo kubikora iha agaciro ukuba ubufasha butangwa bwita ku buringanire buba ububanza umusaruro, cyangwa ubuzana impinduka.

Porogaramu zikoresha uburinganire mu nyungu zazo: Izi gahunda na politiki ziteza imbere zibigambiraye cyangwa zitabigenderewe cyangwa zigakoresha ubusumbane mu nyungu zazo, amahame no kwitirira abantu ibitari byo hagamijwe kugera ku musaruro bityo bigatuma ubusumbane bushingiye ku gitsina bwiwongera ndetse no gukomeza gufata abagore n'abagabo mu buryo butari bwo.

Ubu buryo ni bubi kandi bushobora gusenya intego za porogaramu mu gihe kirekire kandi ni uburyo butemewe gukoreshwa mu kwinjiza uburinganire mu nzego; porogaramu na politiki ntigomba narimwe gukoresha uburinganire mu nyungu zabyo.

Porogaramu zemera uburinganire: Izi ni porogaramu na politike zemera, ariko zigakora ku buryo zirenga itandukaniro rishingiye ku gitsina n'ubusumbane kugira ngo zigere ku ntego. Ubu buryo ntibugabanya ubusumbane cyangwa ngo bushakire ibisubizo amahame y'uburinganire agira uruhare mu itandukaniro n'ubusumbane. Ahubwo, bugerageza guhagarika ingaruka mbi zose ku buringanire ndetse korohereza abagore kuzuza inshingano bahabwa n'inshingano zabo.

Gahunda zemera uburinganire ntizigambirira kugira uruhare ku buringanire bwisumbuye cyangwa ngo zishakire igisubizo inzego shingiro n'amahame ateza imbere uburinganire. Nyamara, ishobora gutanga intambwe y'ingenzi mu kwinjiza uburinganire mu bikorwa aho usanga ubusumbane bwarakomeye umuryango mugari kandi bwarakomeye gikwira.

Porogaramu zizana impinduka mu buringanire: Izi ni gahunda na politiki biharanira guhindura imibanire ishingiye ku buringanire hagamijwe guteza imbere uburinganire no kugera ku ntego za porogaramu. Ubu buryo bugeregeza guteza imbere uburenganzira:

- Guteza imbere igenzura ry'ubusumbane n'inshingano zishingiye ku gitsina, amahame n'imihindagurikire;
- Kumenya no guteza imbere amahame meza ashigikira uburinganire n'ahantu haboroheereza;
- Guhinyuza isaranganywa ry'umutungo n'isaranganywa ry'umutungo hagati y'abakobwa n'abahungu, abagore n'abagabo;
- Kugarahaza umwanya w'abagore, abakobwa, n'amatsinda yahejwe inyuma, guhindura amahame shingiro agenga umuryango mugari, politiki n'amahame yabaye gikwira akwirakwiza ubusumbane bw'igitsina.

Porogaramu na politiki bigomba gukora hagamijwe guhindura inshingano zishingiye ku gitsina, amahame n'ibituma habaho impinduka nziza kandi zirambye.

Hashingiwe ku buryo uburinganire bugenda butera imber, mutekereza ko politiki yanyu/ imishinga/ikigo ari hehe biiri kugira impinduka bizana? Ese ni hehe wifuza kugera?

Ni iki wifuza ko kiba kiri ku cyiciro cy'impinduka cy'iki gikorwa gikomeza?

Kwinjiza uburinganire mu bice bigize umushinga

Urutonde rukurikira rukubiyemo ibibazo bikuyobora byo kubaza kuri buri cyiciro cy'umushinga. Ni ingenzi mu kureba urugero intego z'umushinga zivugaga ku mibanire ishingiyeye ku gitsina yahindutse, uburyo buzana impinduka kandi bw'ingenzi.

Igika gikurikira kirondora ibibazo by'ingenzi byo kubaza kuri buri cyiciro cy'umushinga.

A. Kwiga umushinga no kuwusesengura - *Ibibazo bifasha kumenya amahirwe n'inzitizi ziboneka mu kugira uruhare kw'abagore n'abagabo mu mushinga.*

- Abagenerwabikorwa ni bande?
- Ese bagiyeye babashyiraho hashingiwe ku bitsina byombi?
- Ese abagabo n'abagore babajijwe amakuru ku buryo butaziguye kandi batandukanye mu kureba ibikenewe n'amahirwe ahari?
- Ese amakuru y'umurongo fatizo agiye atandukanye hakurikijwe igitsina?
- Ese ibikoreshe biha agaciro uburinganire byarakoreshejwe mu isesengura?
- Ni ibihe bikenewe kandi ni ayahe mahirwe ahari mu rwego rwo kongera uburyo abagore n'abagabo bakoreshe bakanagenzura umutungo?
- Ni ibiki bikenewe kandi ni ayahe mahirwe ahari mu kongera umusaruro/ cyangwa amahirwe y'umusaruro agenwe abagore n'abagabo ni ayahe?
- Ni ibiki bikenewe kandi ni ayahe mahirwe ahari yo kongera uburyo bwo gukoresha no kugenzura inyungu z'abagore n'abagabo?
- Ese ni gute ibikenewe n'amahirwe byagaragajwe bijyanye n'ibindi bikenewe mu iterambere rusange mu bice bitandukanye n'amahirwe?

Kubara inkuru: Igenamigambi ku rwego rw'aho abaturage batuye – ni ingenzi ko abagore n'abagabo bagira uruhare mu kureba ibibazo by'umuryango mugari no gushyiraho ibisubizo kubera ko bibagiraho ingaruka mu buryo utandukanye kandi ibisubizo byabo ku kibazo kimwe bishobora kuba itandukanye. Menya imbogamizi zishingiye ku gihe abagore bahura na byo, ugirane nabo amasomo atandukanye.

B. Gutegura umushinga – *Ibibazo bifatanye isano n'ingaruka bigira ku bikorwa by'abagore n'abagabo, intego n'ibiranga ndetse no gushaka uburyo bwo gukoresha no kugenzura umutungo.*

- Ese intego z'umushinga zijyanye neza n'ibyo abagore n'abagabo bakeneye?
- Ni ibihe bikorwa (imirimo yo mu rugo, ibyara inyungu n'ikorera aho batuye) ese umushinga ugira ingaruka ku bagore n'abagabo?
- Niba umushinga ugamije guhindura imikorere ishingiye ku gitsina y'icyo gikorwa (ikoranabuhanga, amafaranga, ubumenyi) ese ibi birashoboka kandi ni iyihe ngaruka bizagira ku bagore n'abagabo?
- Ni gute buri gice kigize umushinga kizagira ingaruka ku buryo abagore n'abagabo bazabona uburyo bwo gukoresha no kugenzura umutungo hamwe n'inyungu zikomoka ku musaruro, imikorere ijyanye na politike n'imibanire, gutanga umusaruro no kufata neza abakozi?
- Ni ibihe bice bigize umushinga bizashishikaza kurushaho gushaka inzitizi n'uburyo bwo kunoza imibanire mu muryango mugari?

C. Ishyirwa mu bikorwa ry'umushinga – *Ibibazo birebana n'imibanire ishingiye ku gitsina mu bice bigize umushinga, abakozi ese b'umushinga, imiterere y'inzego, ibikorwa n'ibikoresho.*

- Ese abakozi b'umushinga bazi neza kandi bitaye ku bibazo bishingiye ku buringanire?
- Ese abakozi bafite ubumenyi bwa ngombwa bwo guha ubufasha abagore n'abagabo?
- Ni izihe ngamba zo kubaka ubushobozi zizakoreshwa mu gushyiraho uburyo bwo kugeza serivisi ku bo zigenewe?
- Ese aya ni amahirwe yihariye ku bagore n'abagabo yo kugira uruhare mu icungwa ry'umushinga ku buryo bungana?

D. Ikurikirana n' isuzuma bikorwa – *amakuru asabwa kugira ngo hakorwe ingaruka z'umushinga ku buringanire.*

- Ese uburyo bwo kugenzura no gukurikirana ibikorwa bupima ingaruka z'umushinga ku bagore n'abagabo ku buryo budasubirwaho?
- Ese uburyo bwo gu kugenzura no gukurikirana burimo gukusanya amakuru hagamijwe kuvugurura isesengura ry'ibikorwa hamwe no gukoresha no kugenzura isesengura?
- Ese abagore n'abagabo bagira uruhare mu guhanga ibigenderwaho by'amakuru?
- Ese abagore n'abagabo bagira uruhare mugukusanya no gusesengura amakuru?
- Ese amakurushingiro arasesengurwa hagamijwe gutanga inama ku itegurwa ry'imishinga?

Intambwe zifashishwa, n'urukurikirane rw'ibikorwa mu gukoresha ihame ry'uburinganire

INTAMBWE	ITEGANYABIKORWA	KWINJIZA IHAME RY'UBURINGANIRE
1	Gusobanura ikibazo	Ni gute iki kibazo kigira ingaruka ku bagore n'abagabo
2	Gushaka ibisubizo	Ibi bisubizo bizagira izihe ingaruka ku bagore n'abagabo
3	Guhitamo uburyo	Uburyo buteza imbere uburinganire Uburyo bushingiye ku mico n'imimerere
4	Guhitamo abafatanyabikorwa	Basobanukiwe n'ubwuzuzanye kandi bashakira kubuteza imbere cyangwa gukorana n'imiryango igamije guteza imbere ubwuzuzanye.

INTAMBWE	ITEGANYABIKORWA	KWINJIZA IHAME RY'UBURINGANIRE
5	Guhitamo intego n'icyo zizamara	Kongera uburyo butuma abagore bagera ku mitungo, hagabanywa imirimo yabo, kandi bongererwa ubushobozi.
6	Gutoranya ingaruka z'ibikorwa mu gihe kitarambiranye	Abagore n'abagabo bagomba kubyungukiramo hitawe ku kugabanya ikinyuranyo mu byo bakenera n'ubushobozi bwabo
7	Gushyiraho itsinda rizabishyira mu bikorwa	Iri tsinda rigomba kuba ryifitemo abagore n'abagabo, rizi ingorane bahura nazo kandi ryiteguye kuzishakira umuti ryifashishije ubunararibonye n'amahame y'uburinganire.
8	Gukora Ingengo y'imari	Guteganya amafaranga ahagije kugirango hafatwe ingamba zihariye zongera inyungu n'uruhare rw'abagore kwita cyane ku byifuzo by'abagore-Bye kuza nyuma y'ibindi byifuzo cyangwa nk'ibitari ngombwa.
9	Gushyiraho uburyo bw'ikurikirana n'isuzuma bikorwa	Guhitamo ibimenyetso ngenderwaho mu kumenya ingaruka umushinga uzagira ku bagore n'abagabo.
10	Gutanga raporo ku myanzuro n'ibyavuye mu bushakashatsi.	Shyira ahagaragara umwihariko mu ngaruka umushinga wagize ku bagore n'abagabo n'akamaro ko gukoresha ihame ry'uburinganire mu gutuma inyungu umushinga ziramba.

Akamaro ko gukoresha ihame ry'uburinganire mu ngengo y'imari

Ingengo y'imari yita ku ihame ry'uburinganire ifasha mu kwifashisha aya mahame mu ntegu yose y'umushinga- itegurwa ry'umushinga, ku wandika, kuwushyira mu bikorwa no mu isuzuma ryawo- kugirango integuro y'amafaranga azakoreshwa yite cyane ku ngorane abagabo n'abagore bafite mu muryango, haharanirwa kudahesha abagore cyangwa abagabo. Yifashisha isesengura ry'ingengo y'imari mu gusobanura ingaruka zishoboka ku bagore ugereranije n'abagabo. Rifasha kandi gusaranganya amafaranga y'ingengo y'imari mu buryo buteza imbere uburinganire kandi bwongera ubushobozi bw'abagore.

Gukoresha ingengo y'imari yateguwe hashingiwe ku mahame y'uburinganire ni kimwe mu bikoresho byifashishwa mu kugabanya ubusumbane hagati y'ibitsina. Akamaro k'iki gikoresho n' ukwongera ihame ry'uburinganire n'ubwuzuzanye. Ingengo y'imari ishingiyeye ku mahame y'uburinganire kandi yifashishwa mu gusakaza amahame y'uburinganire n'isaranganywa ry'umutungo.

Igiterekerezo kiri inyuma y'ikoresha y'ingengo y'imari ishingiyeye ku mahame y'uburinganire n'uko ari kimwe mu bikoresho bitabogama. Ingengo z'imari zishobora kugira ingaruka zitandukanye ku bagore n'abagabo.

Intego z'ingengo y'imari ishingiyeye ku bwuzuzanye n'uburinganire ni:

- Gukangurira no kumvikana ibibazo by'ubusumbane hagati y'umugore n'umugabo n'ingaruka zabwo mu itegura ry'imishinga;
- Kumenyeshya imiryango n'ibigo binyuranye inshingano byiyemeje mu itegurwa ry'ingengo z'imari zubahiriza amahame y'ubwuburinganire hagati y'ibitsina;
- Guhindura no gukosora politiki y'uburyo ingengo z'imari z'ibigo/imiryango zikorwa kugirango himakazwe ihame ry'uburinganire.

Intambwe zigenderwaho mu gutegura ingengo y'imari ishingiyeye ku burunganire

Intambwe ya 1: Isesengura ry'ingengo y'imari mu ndorerwamo y'uburinganire- ryibanda mu gukora raporo yerekana uko abagore n'abagabo bungukira mu ngengo z'imari zitegurwa:

- Urwego ingengo y'imari yakemuye ibibazo by'abagore n'abagabo, abakobwa n'abahungu.
- Uko ibyifuzo byihariye ku bagore n'abagabo byitaweho;
- Ibibazo n'imbogamizi abataragezweho n'ingengo y'imari bahura nabyo;
- Urwego ingengo y'imari yagabaniye, yongereye cyangwa se itigeze ihindura ubusumbane;
- Isano hagati ya politiki zakozwe, - by'umwihariko politiki y'uburinganire- n'ibyemejwe gushyirwa mu ngengo y'imari;
- Impamvu ingengo y'imari igomba kwita ku kinyuranyo cy'uruhare rw'abagore n'abagabo mu kuzahura ubukungu.

Intambwe ya 2: Gukosora ingengo y'imari hashingiye ku isesengura ry'uburinganire- aho isesengura ryagaragaza ko hatabayeho isaranganywa ry'ingengo y'imari hatitawe ku gitsina, ikinyuranyo kigomba guhitwa gikosorwa. Aho isaranganywa ry'amafaranga ridahura na politiki y'uburinganire y'umuryango, uguhuza gahunda bigomba gukorwa. Hamaze rero kwerekanwa ikinyuranyo ku ngaruka z'ingengo y'imari ku bagore n'abagabo, hagomba kwigwa uko ihame ry'uburinganire ryitabwaho mu gutegura ingengo y'imari.

Intambwe ya 3: Kwinjiza ihame ry'uburinganire nk'imwe mu ngengo zifashishwa mu isesengura ry'itegurwa ry'ingengo y'imari. – Bisaba gukomeza kwita ku gusobanukirwa n'uburinganire, n'ukuvuga isesengura no kugisha inama, no gukomeza gukosora ingengo y'imari hagendewe ku mihindagurikire y'ibyifuzo by'abagore n'abagabo, abahungu n'abakobwa.

Uburyo n'ibyifashishwa mu gutegura ingengo y'imari ishingiyeye ku burunganire

Aha hagaragaramo:

- Ubushakashatsi ku burunganire: bugamije (1) Kwerekana ibibazo by'uburinganire mu itegurwa ry'ingengo y'imari n'ikoresha ry'indi mitungo (2) kumenya niba ingengo y'imari izongera cyangwa se niba izagabanya ubusumbane ndetse no (3) kugenzura niba ikoresha ry'umutungo rigamije kugabanya ubusumbane.
- Kumenya abagenerwa bikorwa hashingiye ku gitsina: Abagenerwa bikorwa b'ibanze n'abasanze bagomba gutanga ibitekerezo uko babona ikoresha ry'ingengo y'imari.
- Kumenya ingaruka z'uburyo umutungo ukoreshwa hashingiye ku gitsina: Kugereranya ibyakoreshejwe mu mushinga runaka hitawe ku mubare w'abagore n'abagabo byagizeho ingaruka. Iri sesengura rifasha kwerekana ikinyuranyo cy'amafaranga yakoreshejwe ku bagore no ku bagabo.
- Isesengura ry'ingaruka ingengo y'imari igira ku bagore n'abagabo hitawe ku mikoreshereze y'igihe: Iri sesengura ryita ku gihe abagore bakoresha mu ngo zabo. Impamvu yo guha agaciro imirimo ikorwa n'abagore ariko itishyurwa mu ngengo y'imari, ni ukwirinda imibare itari yo.
- Politiki y'ubukungu buciriritse bushingiye ku burunganire: Iyi politiki ikoresha isesengura ry'ingengo y'imari y'igihe gito. Iri sesengura rifasha mu gushyiraho uruherekane ruzagira ingaruka nziza ku ngengo z'imari z'ejo hazaza.

Kubera iki gukora ingengo y'imari ishingiyeye ku burunganire bifite akamaro

- Ni uko ifasha mu gusobanukirwa no kwerekana ingaruka ziterwa n'ubusumbane bugaragara mu mu ngengo z'imari iyo urebye izo ngaruka ku bagore n'abagabo. Isesengura ry'ingengo y'imari rishingiyeye ku gitsina ryerekana aho ubusumbane buherereye. Kubera ubu busumbane bushoboka haba mu matsinda y'abagore cyangwa y'abagabo, ni byiza ko indi mihindagurikire y'ubukungu nayo yitabwaho mu isesengura ry'ingengo y'imari sihingiyeye ku burunganire.
- Ni igikoreshe gifasha mu kubahiriza inshingano no kwihutisha ishyirwa mu bikorwa ry'ibyemejwe ku birebana n'uburunganire ndetse n'uburenganzira bwa muntu.
- Rifite akamaro mu kongera imikoreshereze myiza y'ingengo y'imari y'imishinga/ibigo mu gutuma habaho isarangamutungo rishingiyeye ku bushakashatsi nyabwo. Iyo hatitawe ku kinyuranyo cy'uburunganire ku birebana n'ingengo y'imari mu mibereho y'abantu n'ingaruka cyagira, izi ngengo z'imari zishobora kugabanya umusaruro mu muryango, uko imirimo ikorwa, izamuka ry'ubukungu ndetse n'ubuzima.
- Iri sesengura kandi ryongera imikorere myiza ya za politiki na porogaramu, kuko rituma habaho uburyo bwo kugenzura niba intego zashyizweho zaragezweho.
- Isesengura ry'ibibazo bishingiyeye ku burunganire n'uruhare rw'abagore n'abagabo mu ifatwa ry'ibyemezo mu nzego zose, n' uburyo ibigo/n'imiryango bisobanukiwe uburenganzira n'ibibazo by'abagore ryongera imiyoborere myiza. Gutegura ingengo y'imari ishingiyeye ku burunganire ni uburyo bwo gushyigikira uburyo ibyemezo bifatwa no kugira ubumenyi ku bijyanye n'ubwuzuzanye n'uburunganire mu itegurwa rya politiki n'imishinga.

4. Kwimakaza uburinganire muri gahunda y'iyongeragaciro

Iyongeragaciro ni iki?

Iyongeragaciro rirebana n'uburyo urwego runaka rukora ikintu, kigatunganywa, kikamamazwa, uhereye ku miterere karemano kugeza krangije kunyuzwa mu ruganda. N'uruhererekane rw'abafatanyabikorwa, bahuje nuko ibikozwe bihererekana, icungamutungo, amakuru ndetse na serivisi.

Ryitwa iyongeragaciro kubera ko agaciro kongerwa ku gicuruzwa hifashishijwe ibintu byinshi (urugero ibikoreshe, abakozi, ubumenyi, n'ubuhanga, ibikoreshe fatizo, cyangwa ibyangombwa by'ibanze). Uko igicuruzwa kinyura mu nzego zitandukanye z'iyongeragaciro, agaciro k'igicuruzwa kariyongera. Kuri buri rwego, igicuruzwa kirazamuka, kuko igicuruzwa kirushaho kunogera uzagikoreshe. Uretse n'agaciro kandi, ibiciro biriyongera kuri buri rwego.

Ingingo zigize iyongeragaciro

Iyongeragaciro ni uburyo bwo kunoza imikorere y'abafatanyabikorwa mu guhererekanya igicuruzwa kuva kuwa gikoze kugera ku muguzi. Ni ubushake bwo kongera inyungu ku mpande zose zirebwa n'igicuruzwa kugirango umucuruzi n'umuguzi banganye inyungu ziri ku isoko. Ibi bishoboka habayeho kubaka icyizere no kurebana hamwe ibibazo bihari mu bafatanyabikorwa no kubishakira ibisubizo kugirango bose banganye inyungu.

Abagira uruhare mu iyongeragaciro: Aba ni abantu cyangwa ibigo bifite uruhare mu gukora, kwamamaza no gukoreshe igicuruzwa.

Abashyigikira iyongeragaciro: Ni abantu cyangwa ibigo badafite aho bahuriye n'igicuruzwa ariko batanga serivisi za ngombwa mu gufasha abafatanyabikorwa mw'iyongeragaciro. Aba bantu bashobora guha amafaranga abafatanyabikorwa kongera agaciro k'igicuruzwa. Aba bashobora kuba abatanga inguzanyo z'amafaranga, amatsinda yo kugurizanya, ibigo by'imari iciriritse, amabanki, abatanga ubwishingizi bw'ibihingwa n'amatungo, n'ibindi. Hiyongeraho abatanga serivisi zitari amafaranga nka serivisi z'inyongera, ubwikorezi, ububiko, abatanga serivisi z'amafaranga ndetse n'abatanga impushya. Harimo kandi n'ibigo byigenga, ibigo bya leta, n'imiryango itegamiye kuri leta.

Abatuma iyongeragaciro rijya mu bikorwa: Aha harimo inzego ngengamikorere, politiki, ibikorwa remezo, haba ku rwego rw'igihugu, akarere n'urwego mpuzamahanga.

Isesengura ry'iyongeragaciro: Ni uburyo bwo gukora igishushanyo mbonera no kwerekana abafatanyabikorwa, serivisi, n'ibigo bitunganya umusaruro uva mu buhinzi kugera ku muguzi. Iri sesengura rifasha abahinzi-borozi kubona imbaraga n'intege nke za buri mufatanyabikorwa no gufata ibyemezo bibereye byakongeraga imbaraga mu ruhare bafite ku isoko.

Guhitamo iyongeragaciro rikwiye: N'uburyo abahinzi-borozi bahitamo ikigo kizabafasha kubyaza igishoro cyabo umusaruro ufatika. Ubu buryo bwifashisha igereranya hagati y'ibicuruzwa bitandukanye, hagatoranywa uburyo bwiza bwakwifashishwa. Guhitamo iyongeragaciro rikwiye byagombye gukorwa mu ntangiriro y'umushinga hitawe ku byangombwa nyamukuru biri ku rutonde rw'inyongeragaciro hanyuma bikagereranywa hifashishijwe igipimo cyatoranijwe.

Impamvu zo kwinjiza ihame ry'uburinganire mu isesengura n'ishyirwa mu bikorwa ry'iyongeragaciro

1. Abogore n'abagabo bashobora kugira uruhare ku nzego zitandukanye z'iyongeragaciro. Akenshi aho abagore bagize uruhare ntihagaragara ariko hashobora kugira uruhare rukomeye mu kwerekana aho impinduka cyangwa ikosora rikenewe kugirango iyongeragaciro ritunganywe neza.
2. Ubusumbane hagati y'umugore n'umugabo mu iyongeragaciro mu by'ubuhinzi ni amahirwe aba afushijwe ubusa. Ubusumbane hagati y'umugore n'umugabo butera igihombo ku bukungu kandi bupfisha ubusa imbaraga nyinshi ndetse n'amahirwe yo guhanga udushya.
3. Gushyira ihame ry'uburinganire mu iyongeragaciro bigira uruhare mu kugabanya ubukene; kuko kurwanya ubukene biragorana iyo ibigo/imiryango bidasobanukiwe n'uburinganire.
4. Rituma habaho amajyambere ahuriweho kandi arambye mu miryango; abagabo kimwe n'abagore aba bagomba gusangira inyungu zikomoka ku mishinga y'amajyambere.
5. Uruhare bwite rwa buri gitsina rugira ingaruka ku ruhare abagore n'abagabo bagira mu iyongeragaciro. Iyo rero uru ruhare rukomatanijwe n'uburyo ibyemezo bifatwa, bigira uruhare mu micungire y'iyongeragaciro n'uburyo inyungu zivuyemo zikoreshwa.
6. Gutunganya neza iyongeragaciro bishobora kugira ingaruka mbi mu ikoreshwa ry'ububasha hagati y'umugore n'umugabo n'isaranganywa ry'umutungo ukomoka mu iyongeragaciro iyo uburinganire butitaweho mu buryo bwose.

Intambwe ziganisha kuri gahunda y'iyongeragaciro mu buhinzi ikurikiza uburinganire

1. Kora umwihariko mu mirimo hagati y'igitsina gore n'igitsina gabo mu iyongeragaciro;
2. Garagaza ubusumbane hagati y'ibitsina byombi n'ingorane zihariye kuri buri ruhande;
3. Sesengura ingaruka z'inizitizi ziterwa n'ubusumbane hagati y'abagore n'abagabo;
4. Fata ingamba zo guhashya izi nzitizi zishingiye ku gitsina;
 - a. Gushishikariza abagore n'abagabo kugira uruhare rungana;
 - b. Aho bishoboka, gukemura ibibazo byihariye by'abagore;
 - c. Gushyigikira iterambere ry'abagore;
 - d. Guteza imbere ibisubizo bishingiye ku burunganire bw'abagore n'abagabo ku isoko;
 - e. Gushyiraho uburyo butabogamye bwo gusaranganya inyungu;
 - f. Kwifashisha abagabo mu gushaka ibibazo no kubibonera umuti;
5. Gupima umusaruro wavuye mu gikorwa.

Gusesengura iyongeragaciro hifashishijwe ihame ry'uburinganire

Iri sesengura ryifashisha ikusanyamakuru mbarurishamibare n'irikoresha amagambo ku rwego rwo hejuru, rwo hagati n'urwo hasi hagati y'abagore n'abagabo ryifashishije ihame ry'uburinganire mu ndorerwamo y'iyongeragaciro.

Intego yaryo ni:

1. Kwerekana icyuho, ihezwa n'ibindi bibazo by'ingutu by'uburinganire, utibagiwe:
 - Uburyo bunyuranye ubusumbane hagati y'ibitsina bugaragarira-ubukungu, imibereho myiza na politiki
 - Inzego ubusumbane bugaragariramo-umuntu ku giti cye, urugo, umuryango mugari, isoko, mu bigo runaka, ku rwego rw'igihugu, ndetse n'urwego mpuzamahanga.
2. Gufasha mu gushakira hamwe abafatanyabikorwa n'abakiriya mu nzira y'iyongezagaciro;
3. Gukangurira abafatanyabikorwa banyuranye kumenya ko bakorera ahantu buri wese ashobora kugira uruhare rwizacyangwa rubi kuri mugenzi we.

Hashingiwe ku byavuye mu isesengura, hakurikiraho kwerekana ibibazo nyamukuru by'uburinganire no guhitamo ibyakorwa mu kunononsora serivise z'iyongeragaciro.

Isesengura ry'iyongeragaciro ku rwego rwagutse: Isesengura ku rwego rwagutse ryita cyane ku mikoranire y'ibigo n'inzego ku ruhererekane rw'iyongeragaciro, hanyuma rigasesengura niba iyi mikoranire itabogamye, isangiwe kandi ihuje n'amahame y'iyongeragaciro. Ingingo zikurikira zigomba kwitabwaho:

- Ni uwuhe muco, cyangwa ubwoko dukoreramo? Ni irihe dini cyangwa ingengabitekerezo igenderwaho muri aka gace?
- Ni ayahe mahame n'indangagaciro birebana n'uruhare ndetse n'inshingano z'abagore n'abagabo?
 - Ni ibiki bivugwa ku bagore, imyumvire n'indangagaciro byitirirwa uruhare rw'abagore?
 - Ni gute iyi myumvire igira uruhare mu isaranganya bikorwa hagati y'abagore n'abagabo?
 - Ese umuryango ufite ubushake bwo kwakira inshingano nshyashya zerekeranye n'ubwuzuzanye hagati y'abagore n'abagabo?
- Ese amategako n'inzego ngenga mikorere bihagaze bite kubirebana n'uburenganzira bw'abagore ku mutungo? (amategako agenga umurimo, izungura n'igabana ry'umutungo)
- Ni izihe ngaruka aya mategeko agira ku burenganzira bwo guhitamo icyo bashaka, no kwegerezwa imitungo n'inyungu ziwukomokaho?
- Ese amategako arengera abagore arazwi kandi arubahirizwa?
- Ese inzego za leta zizi kandi zisobanukiwe n'ibyifuzo ndetse n'inyungu byihariye by'abagore n'abagabo?
- Ese guverinoma yamaze gufata ingamba zo guhangana n'ibibazo by'uburinganire mu ruhererekane rw'iyongeragaciro?
 - Ese haba hari politiki y'igihugu yanditse yerekana ko leta ihangayikishijwe no kwimakaza uburinganire?
 - Ese izi ngamba zigaragara muri politiki y'amashyamba/ubuhinzi, amajyambere y'icyaro, cyangwa mu bucuruzi ndetse na politiki yo kongere ibicuruzwa byoherezwa hanze?
 - Ese politiki na porogaramu z'ubuhinzi zikorwa zishingiye ku nyungu n'ibyangombwa nkenerwa by'umugore? Ese zikorwa hitawe ku ngaruka zitandukanye kubagore n'abagabo?

Imbonerahamwe y'uburinganire ifasha mu kwerekana no kujya impaka n'abafatanyabikorwa ku bibazo by'ingutu byerekeranye n'uburinganire n'umuco, ndetse n'ibirebana n'ubuyobozi hamwe n'inzego ngengamikorere.

Isesengura ry'uruhererekane rw'iyongeragaciro ku rwego rwo hagati: Isengura kuri uru rwego, rireba ku bigo n'imiryango n'uburyo bitanga serivisi hanyuma rigacukumbura niba ibi bigo bisobanukiwe n'amahame y'uburinganire mu nzego zabyo, mu mikorere, muri serivise zitanga ndetse izi serivisi zigera kubo zigenewe.

Isesengura ry'uruhererekane rw'iyongeragaciro ku rwego rwo hasi: Kuri uru rwego, harebwa inzitizi abagore bahura nazo mu rugo, zikaba zagira ingaruka ku rwego rwo hagati ndetse n'urwego rwagutse.

Imbonerahamwe ikurikira yifashishwa mu isesengura ry'uburinganire mu iyongeragaciro ku rwego rwagutse, rwo hagati ndetse n'urwego rwo hasi.

Isesengura ku rwego rwo hejuru: Isesengura ry'umuco, indangagaciro n'amahame n'imiterere y'ibigo

Ibiranga Uburinganire	Urutonde ndeberwaho
Inshigano zishingiye ku gitsina: <i>Uko imirimo ikorwa hashingiwe ku gitsina</i>	■ Ni abagore cyangwa abagabo bangahe bakora mu rwego runaka/iyongeragaciro mu bihe bikorwa (gutanga ibintu, kubikora, kubitunganya, ubwikorezi, n'ubucuruzi)? ■ Ese bari mu bucuruzi buzwi cyangwa butazwi? ■ Ni ibiki bikorwa n'abagore cyangwa abagabo kuruherekane rw'iyongeragaciro (gutanga ibintu, kubikora, kubitunganya, ubwikorezi, ubucuruzi, n'iyamamaza) hashingiwe ku gitsina? ■ Ese hari aho bamwe ari benshi kurusha abandi? Ese abagore bagaragara aho agaciro k'ibintu kiyongera? Ese amafaranga yungukwa aherereye he? ■ Ese uruhare rw'abagore ruragaragara? Ese bo ubwabo bibona bate, naho se abagabo n'umuryango? Imirimo y'abagore iteye ite? Imiterere y'imirimo abagabo bakora yo ni iyihe? Nibande bakunda gukora ibiraka nyakabyizi? Ese abagore bakorehwa gusa imirimo itishyurwa?
Isaranganya bukungu: <i>Imitungo isangiwe ite hagendewe ku mategeko amahame n'indangagaciro z'umuryango?</i>	■ Imishahara y'abagore n'abagabo ihagaze ite? Ni ibiki bituma abagore cyangwa abagabo biharira umutungo (kamere, kubyaza umusaruro na za serivisi)? ■ Ninde ubarurwaho ubutaka, ibiti, n'umusaruro? ■ Ubushobozi bw'abagore cyangwa abagabo bungana iki mu ikorehwa ry'uyu mutungo? ■ Ese abagore babona amakuru ku musaruro, ibigo, na za serivisi zihari? Hifashishwa ubuhe buryo mu kubagezaho amakuru? Ni uburyo bugezweho? ■ Byaba bikomerera abagore kubona amakuru ku bagore b'abazirira mu mpererekane z'iyongeragaciro zirimo ibitsina byombi? Cyangwa ku bandi bagore bari ahandi? ■ Niba igisubizo ari yego, ni izihe nzitizi abagore bahura nazo kuri uru ruhererekane rw'iyongeragaciro? ■ Ese nta makuru yihariye ku bibazo by'uburinganire kubirebana n'amasoko?
Ninde ukoresha inyungu: <i>Harebwa uko abagore n'abagabo bacunga umutungo mw'iyongeragaciro.</i>	■ Ese hari ubusumbane mu mikoranyirye? Haba hari ihezwa rishingiye ku gitsina? ■ Ese ubuyobozi bw'umuryango busangiwe gute mu gukora no gusangira inyungu ku ruhererekane rw'iyongeragaciro? ■ Ninde ufata ibyemezo? Ninde ucunga inyungu? ■ Abagore n'abagabo bemerwa iki muri iyi nzira? Ese hari uburinganire mu buryo bikorwa? ■ Ni ayahe mahitamo abagore bafite ku bijyanye n'uko uruhererekane rw'iyongeragaciro rukora? ■ Bafite ubushobozi bungana gute mu gushyiraho ibiciro ku isoko? Ninde ushinzwe umutungo y'ubushobozi? Ese hari umutungo umwiriye? ■ Ese abagore babona umutungo mwinshi kurusha abagabo? ■ Ese uruhare rw'abagore rurahindagurika? Ese nabo bafite imyanya y'ubuyobozi? Ese nabo basinya amasezerano? ■ Ese abagore babona bate impinduka? Ese barushaho kwigirira icyizere, no kwiyumva mu ubushobozi? Ese izi mpinduka twazita iterambere ry'abagore?

Ibiranga Uburinganire	Urutonde ndeberwaho
Uruhare rw'uburinganire mu bushobozi: Iyi ngingo yerekana uko abayobozi b'abagore/abagabo bashobora gutuma haba impinduka muri politiki n'amategako mu guteza imbere uburenganzira ku mutungo no gutuma aho bakorera hinjizwa ihame ry'uburinganire.	■ Ese inzego ziri kugira icyo zikora kubirebana n'uburinganire muri uru rwego rw'iyongeragaciro, ese abagore babarizwa mu buhinzi n'amashyirahamwe yabo bafite uruhare mu ifatwa ry'ibyemezo ku rwego rw'igihugu no ku rwego rw'iteganyabikorwa? ■ Ese abagore bafite ubushobozi bwatuma bagira uruhare mu ifatwa ry'ibyemezo, politiki na porogaramu mu nzego zose? ■ Ese bari mu myanya ifatirwamo ibyemezo (batumiwe cyangwa babiharaniye) no mu myanya y'ubuyobozi (umudugudu, amashyirahamwe, amashyirahamwe y'abahinzi, inteko ishingira amategako)? ■ Ese bafite aho bavugira? Ese ijwi ryabo rirumvikana? Ese iyo bavuze barumvwa? Ni ayahe majwi y'abagore? ■ Ese bashyize hamwe mu myanya yihariye ku ruhererekane rw'iyongeragaciro baherereyemo? ■ Ese bashobora kwishyira hamwe mu mahuriro bagakorana n'imiryango ihanganye n'ibibazo by'uburinganire?
Isesengura ry'uruhererekane rw'iyongeragaciro ku rwego rwo hagati: rireba ku bigo n'imiryango n'uburyo bitanga serivisi hanyuma rigacukumbura niba ibi bigo bisobanukiwe n'amahame y'uburinganire mu nzego zabyo, mu mikorere, muri serivise zitanga ndetse izi serivisi zigira kubo zigenewe.	
Inshingano zishingiye ku gitsina: Isesengura ry'umwanya w'abagore mu bigo (abahinzi, abaguzi, abanyenganda) ku ruhererekane rw'iyongeragaciro.	■ Ese abagore/abagabo bafite iyihe myanya muri ibi bigo? ■ Haba hari inzitizi zihariye ku bagore? Ese hari inzitizi zihariye ku bagabo (guhagararirwa mu nzego zifata ibyemezo, ububasha bwo guhindura ibyemezo)
Uburyo umutungo ukoreshwa hashingiwe ku gitsina: Gusobanukirwa n'ingorane zihariye ku birebana n'imitungo	■ Ese amatsinda y'abagore bagerwaho n'ibikubiye muri BDS? Niba igisubizo ari oya, ni ukubera iki? ■ Ese ishoramari mu ikoranabuhanga ryita ku bagabo gusa cyangwa n'abagore? Ese hitabwa ku bibazo byihariye ku bagore (imbaraga z'umubiri na gahunda zabo za buri munsu)? ■ Ese BDS zihuza n'ibyifuzo bwite by'abagore(gahunda zabo za buri munsu)? ■ Ese abatanga za serivisi bazi kwifashisha amahame y'uburinganire mu gusesengura no gushakira umuti ibi bibazo? Ese bashishikajwe no gutanga serivisi zubahiriza uburinganire? ■ Itangwa ry'akazi mu bigo bitanga inguzanyo ku bagore. Ese itangwa ry'akazi ryita ku bagore? Ese ibisabwa mu mitangire y'akazi byorohera abagore kukabona? ■ Ese abagore bakunda kugaragara ahantu runaka ku rukurikirane rw'iyongeragaciro mu kubona inguzanyo? Ni ibihe bibazo bahura nabyo? ■ Ese serivisi z'amabanki zishingira ku byifuzo byabo? Ese ni izihe serivise z'ibigo bitanga inguzanyo zibabereye? ■ Ese haba hariho ibigo (bya leta cyangwa byigenga) byaba bitanga serivisi zihariye mu korohereza abagore kugera kuri serivisi z'ibigo by'imari?
Igenzuramutungo rishingiye ku gitsina: Ryita ku mibanire ishingiyeye ku bushobozi mu matsinda/ amashyirahamwe, niba ahuriweho n'ibitsina byombi n'uburyo ibiciro n'inyungu bisaranganywa	■ Ese abagore ni bamwe mu bagize itsinda ry'abakozi? ■ Ese bagira uruhare mu nama? Ese bafite uburenganzira bwo kuvuga no gutora? ■ Ese bafite uburenganzira ku nyungu rusange z'umuryango? ■ Ese bashobora kwiyamamariza imyanya mu buyobozi bukuru bw'umuryango? Ese niba bishoboka ni kukihe kigero? ■ Haba hari uburenganzira abagore bemererwa n'amahame agenga amashyirahamwe? ■ Ni ubuhe bubasha abagore baba mu myanya y'ubuyobozi bafite mu gutuma hafatwa ibyemezo kuri serivisi zibagenerwa? ■ Ni gute abagore badafite uko babona ku mutungo na serivisi bahabwa amahirwe?

Ibiranga Uburinganire	Urutonde ndeberwaho
Isesengura ku rwego rwo hasi: Rifasha kugaragaza imbogamizi nyamukuru abagore bahura nazo mu miryango	
Inshingano zishingiye ku gitsina: <i>Zishingira ku gusaranganya kw'imirimo kugendeye ku buringanire ku ruhererekane rw'iyongeragaciro – NI hehe abagore n'abagabo bagaragara cyane?</i>	■ Ese imirimo mu rugo isaranganywa ite hifashishijwe igitsina? • Ni izihe nshingano z'umugore n'umugabo mu kwinjiza umutungo • Ni izihe nshingano z'abagore n'abagabo mu ngo? ■ Igihe n'imbaraga bikoreshwa bingana bite? ■ Nihe bihurira n'izindi inshingano z'abagore n'abagabo (imyororokere n'umuryango mugari) ■ Ni iki imirimo ikorwa ku ruhererekane rw'iyongeragaciro ryongera imirimo ikorwa n'abagore n'abagabo?
Kugira uburenganzira ku mutungo birebwe mu ndorerwamo y'uburinganire:	■ Ni gute abagore n'abagabo basaranganya umutungo n'inyungu ziwukomokaho? ■ Ese haba hari inzitizi zihariye ku bagore muri rusange?
Ikoreshwa ry'umutungo n'inyungu rishingiye ku buringanire:	■ Ese abagore n'abagabo bafite inyungu zingana mu rugo? • Ninde winjiza umutungo? • Ninde ufata ibyemezo by'uburyo umutungo ukoreshwa? • Ninde ufata ibyemezo by'aho amafaranga agomba kwerekeza? • Abagore bafite ububasha bunga iki mu gufata ibyemezo by'uburyo umutungo w'urugo ukoreshwa? ■ Hari izindi nyungu zishakirwa urugo (amafaranga, kugaragara, kugirirwa icyizere, kubona amakuru, no kongera inshuti,
Uruhare rw'uburinganire ku miyoborere mu rugo:	■ Ese inshingano zirebana n'uburinganire zirahindagurika? Ese inyungu zizanwa n'uko abagore bafite uruhare mu kwinjiza umutungo nazo zirabarwa mu rugo, no mu muryango? Ese byaba bimwongerera ijamba mu ifatwa ry'ibyemezo no guharanira uburenganzira bwe? ■ Ese abagore batumirwa kandi bakagira uruhare mu nama ku rwego rw'umudugudu? Ese bavuga ibibazo byabo? ■ Ese amafaranga yinjijwe ashorwa mu bihe bikorwa? ■ Ni izihe mpinduka zigaragara mu miterere n'imyifatire y'abagore? Ese abagore n'abagabo barakora inshingano zabo mu ngo? Ese abagabo bagira uruhare mu bikorwa by'ingenzi no kurera abana bashyigikira abagore babo?

5. Politiki y'uburinganire

Politiki y'uburinganire igaragaza neza icyo ikigo kigamije mu burunganire n'ubwuzuzanye/ intego/ubwitange, ibihabwa umwanya wa mbere n'uburyo bw'imikorere. Iyi politiki ivuga ibyitezwe n'ibigenderwaho mu rwego rwo gukora ku buryo abagore n'abagabo bahabwa agaciro, bagashimirwa kandi bagahagararirwa mu kigo. Isobanura neza ikigamijwe cyagenwe hagamijwe kwinjiza uburinganire n'ubwuzuzanye mu nzego zose z'itegurwa ry'umushinga, ku kazi ndetse n'aho ikigo gikorera ku bw'inyungu ziteza imbere rusange mu bukungu bw'ikigo, abakozi n'umuryango mugari.

Akamaro ka politiki y'uburinganire

- Ifasha umuryango guha abagore n'abagabo amahirwe angana n'umugaruro
- Ifasha mu kurandura ivangura rishingiye ku gitsina
- Ifasha mu kuvanaho imbogamizi zituma abagore n'abagabo batagira uruhare rwuzuye
- Iha abagabo n'abagore uburyo bwuzuye kandi bw'umwimerere bwo gukora imirimo yose irimo inshingano zo kuba abayobozi
- Imenyesha abakozi uburenganzira n'inshingano byabo.
- Igaragaza ubwitange n'ubushake bisobanutse
- Igaragaza urubuga rw'ikitegreremo ku kazi kemuranyijweho gashyirwa mu burunganire
- Ubundi buryo bwagutse bwo guhinyuza politiki isanzweho hashyirwa gahunda nshya
- Ituma ibibazo bishingiye ku burunganire bitazimirira muri za politiki nyinshi.

Imiterere ya politike y'uburinganire

Politiki y'uburinganire igomba kuba ifite:

- Isesengura risobanutse ry'ibibazo, kuki ushaka gushyiraho politiki;
- Kuvuga amahame/kuvuga ikigamijwe;
- Intego zihariye zanditse nk'umugaruro wifuzwa/ icyo ushaka kugeraho. Intego zigomba buri gihe kuba, zihariye, zipimika, zigerwaho, zishoboka kandi zigengwa n'igihe;
- Ingamba z'ishyirwamubikorwa;
- Inshingano;
- Uburyo bwo gukora igenzura n'ikurikiranabikorwa n'intera yigihe gishoboka.

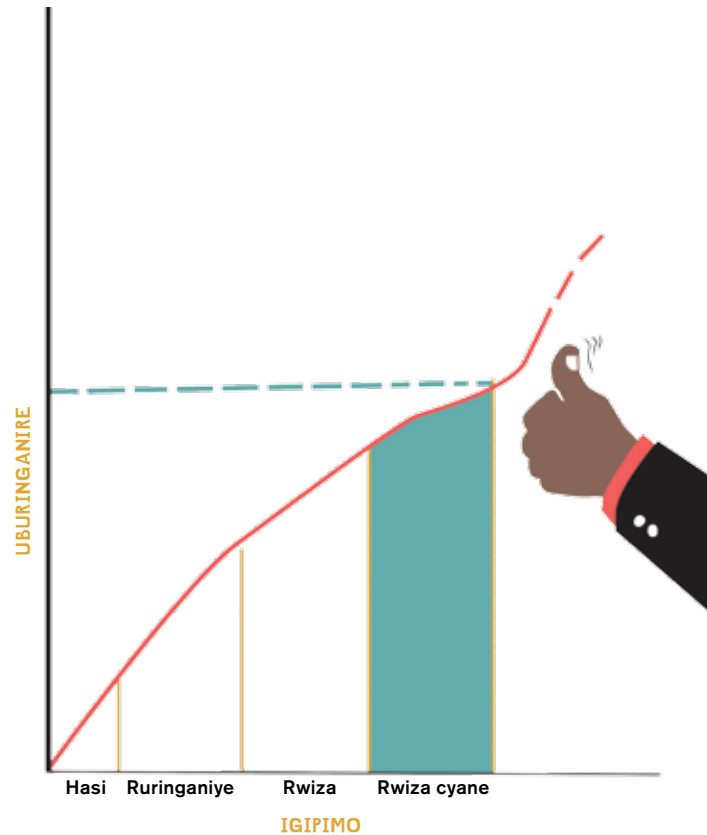
Politiki y'uburinganire igomba kuvuga ku mpungenge z'abakozi, umuryango mugari n'abakoreshe. Igomba kuvuga ku nshingano z'abakozi, abayobozi bakuru, imirya n'abakozi ku giti cyabo n'umuryango. Inibanda kandi ku mibereho myiza y'abakozi no ku mategeko agenga umurimo ndetse n'amategeko y'abakozi.

Mbere yo gushyiraho amabwiriza agenga sosiyete ni byiza gukora isesengura ry'uko ibintu bihagaze kugira ngo bigufashe kumenya uko sosiyete yawe ihagaze. Ibi bishobora gukorwa hakoreshejwe uburyo bukurikira:

- Isesengura ry'uburinganire
- Isesengura ryo mu buryo bwa SWOT (Imbaraga, Imbaraga nke, amahirwe n'imbogamizi)
- Isesengura ry'uburinganire
- Ibiganiro nyunguranabitekerezo bigamije kumenyekanisha uburinganire
- Gukora isuzuma ry'uburinganire.

Mu gice gikurikira, turareba ku buryo bwo gukora isuzuma.

Igenzura ry'uburinganire

Kubara inkuru: Igenzura ry'uburinganire: Isesengura n'igenzura ku iterambere mu kwimakaza ihame ry'uburinganire.

Ni isesengura n'igenzura rya politiki, gahunda n'ibigo hakurikijwe uburyo ibigo bikoresha ibigenderwaho bishingiye ku burunganire. Isesengura urugero uburinganire bugezeho mu kwinjizwa mu nzego za politiki, gahunda n'imiterere y'ikigo (harimo uburyo bwo gufata icyemezo) ndetse no mu ngengo y'imari bifitanye isano. Igena niba imikorere y'imbere na gahunda z'ubufasha bifitanye isano mu rwego rwo kwimakaza uburinganire bikora neza kandi bikomezanya igihe bikurikijwe.

Ni uburyo bwo guteza imbere kwiga imiterere y'ikigo ku bigendanye n'uburinganire mu buryo bufatika kandi bunoze. Igenzura ry'uburinganire rireba niba imikorere y'imbere na sisitemu z'ubufasha bifitanye isano mu rwego rwo kwimakaza uburinganire bikora neza kandi bikomezanya.

Igenzura kandi igasuzuma iterambere bifitanye isano mu ihame ry'uburinganire ikora ibi bikurikira:

- Gushyiraho umurongo ngenderwaho;
- Kugaragaza ibyaho by'ingenzi n'imbogamizi by'ikigo/itsinda ry'ikigo/ishami;
- Gutanga inama z'uburyo bwo kubicyemura;
- Gutanga ibitekerezo bishoboka kw'uburyo byanzwaza no guhanga udushya;
- Kwandika imigenzereze myiza iganisha ku kugera ku burunganire n'ubwuzuzanye.

Gusuzuma uburinganire biteza imbere ubushobozi rusange bw'ikigo bwo gusuzuma ibikorwa byacyo hakurikijwe uburinganire hamwe no kureba ahi imbaraga n'ahari integer nke mu guteza imbere uburinganire. Igenzura kandi igasesengura iterambere ryagezweho

rifitanye isano mu kwinjiza uburinganire mu nzego zose no gufasha kubaka uburyo bwo gufata ibitekerezo bishingiye ku burunganire ndetse no gutyaza uburyo ikigo cyiga ibijyanye n'uburinganire.

Igikorwa cyo kugenzura uburinganire ni igikoresho cyo gufasha ibigo gusesengura uko bihagaze n'icyo bikeneye gukora mu rwego rwo kongera ubwuzuzanye muri gahunda zabyo n'uburyo bw'imikorere y'imbere mu kigo. Ubu buryo bufasha ibigo kubona amakuru bikeneye muri gahunda y'iteganyabikorwa ahubwo bunashyiraho ukwiyemeza gukomeza kuja imbere kw'impande zose zigira uruhare.

Ibintu bine by'ingenzi mu guhindura ibigo bitita ku burungane mo ibigo byita ku burunganire:

- i. **Ubushake bwa politiki:** Uburyo abayobozi bakoresha imyanya bafite mu gutambutsa ubutumwa no kwerekana ubushake bwabo, ubuyobozi, umurava n'ubwitange bwo gukorera hamwe hagamijwe uburinganire mu kigo.
- ii. **Ubushobozi tekhnike:** Ibi bikagaragazwa no kongera ubushobozi bw'abakozi mu gusesengura uburinganire, gushyiraho uburyo bushya bw'amakurushyamba y'uburinganire atandukanye no gutegura ibikoresho by'uburinganire n'uburyo bwa ngombwa bwo gushyira mu bikorwa impande zifatika zo kwinjiza uburinganire mu nzego zose z'ubuzima mu rwego gushyiraho gahunda zihamye kandi zifite ireme n'urwego rwo kurema ibice bigize uburinganire mu miterere y'ikigo.
- iii. **Inshingano:** Uburyo ikigo cyifashisha mu kugena urugero "gishyira mu bikorwa ibyo cyiyemeje" ku bijyanye no kwinjiza uburinganire muri gahunda zacyo no mu imyubakire yacyo.
- iv. **Umuco w'ikigo:** Ni ibintu ikigo kiba cyarumvikanyeho, umuco, imyizerere n'amategeko ngengamye mu kigo bishyigikira cyangwa bigatesha gaciro uburinganire. Bikubiyemo uko abantu babana, ibitekerezo bifatwa nk'ibyamwe, uko abantu bagomba kwitwara n'ubwoko bw'imyitwarire ishimirwa. Bigaragazwa mu bakozi bubahirije uburinganire, imiterere y'ubuyobozi bwita ku burunganire no kwita ku buryo bungana ku buryo bw'imikorere bw'abagore n'ubw'abagabo.

Kwinjiza uburinganire mu bikorwa by'ikigo n'imiterere yacyo bigira uruhare imbere mu kigo bikanagira uruhare inyuma:

- Uruhare rw'inyuma: kwinjiza uburinganire mu bice byose bituma abagabo n'abagore bibona muri gahunda kandi bikanabagirira akamaro, binatanga kandi imbere uburyo bwo gutuma abagore n'abagabo bagira uruhare mu mishinga y'ikigo, serivisi cyangwa ibyo ikigo gikora.
- Uruhare rw'imbere – kwinjiza uburinganire mu bice byose biteza imbere ubuyobozi bw'abagore muri politiki y'ikigo n'imiterere yacyo kandi bikagirira inyungu abagore n'abagabo muri iki gikorwa.

Nyuma yo gukora igenzura ry'uburinganire, kora ibiganiro n'ibyiciro by'igenamigambi bigomba kuba birimo:

- Gusubiramo ibyavuye mu igenzura ry'uburinganire- kugenzura isura ibizubizo ku bibazo bitanga harimo n'inama zatanze n'abakozi
- ibi bigomba gukorerwa incamake mu byiciro bine by'ingenzi – kuzaza inshingano, umuco w'ikigo, ubushake bwa politiki n'ubushobozi tekhnike.

Ikiganiro kivugaga ku ntambwe zigomba guterwa mu rwego rwo gushakira ibizubizo integere zagaragaye.

Ifishi y'isuzuma ry'uburinganire n'ubwuzuzanye

1. ITEGANYABIKORWA			
A. Igenamigambi no guhanga (byibanda ku buryo bukoreshwa n'ikigo cyawe hagamijwe gutuma abantu basobanukirwa, guhanga no kugenzura gahunda)			
1. Ese mu kigo cyawe ni itegeko gushyira uburinganire mu mishinga yose/gahunda?			
2. Ese habanza kwiga uko ibintu bimeze hifashishijwe amakuru atandukanye mbere yo gushyiraho intego? Ese isesengura rikorwa hashingiwe ku burunganire?			
3. Ese intego z'uburinganire zishyirwa mu itegurwa rya gahunda/umushinga?			
4. Ese isesengura ry'ikibazo rigaragaza uburyo bw'ivangura rishingiye ku gitsina no guhezwa hagamijwe gusobanura uko abagore, abakobwa, abagabo n'abahungu babayeho?			
5. Ese guhitamo abakorerwaho ubushakashatsi byita ku nyungu zishingiye ku burunganire cyangwa ibikenewe?			
6. Ese abagore n'abagabo baba barabajijwe amakuru ku buryo bungana mu gusesengura akamaro k'ibikorwa bya porogaramu?			
B. Gushyira gahunda mu bikorwa (byibanda cyane ku buryo ubusanzwe imishinga ikora aho ikorerwa)			
1. Ese gahunda z'ishyirwamubikorwa zikubiyemo ibikorwa biha imbaraga ubumenyi ku buryo bwihariye kandi se ziha abagore/abakobwa amahirwe angana kuri serivisi n'amahugurwa?			
2. Ese gahunda z'ishyirwamubikorwa zikubiyemo ibikorwa biha imbaraga ubumenyi ku buryo bwihariye kandi se ziha abagabo/abahungu amahirwe angana kuri serivisi n'amahugurwa?			
3. Ese gahunda yo gushyira mu bikorwa iha agaciro inshingano zishingiye ku gitsina zisanzweho n'inyungu z'ababigiramo uruhare b'igitsina gore n'igitsina gabo?			
4. Ese hatanzwe imari/n'umutungo bigenewe guteza imbere uburinganire?			
5. Ese gahunda ishakira ibisubizo ibibazo by'ubusumbane n'ivangura hagati y'abagore n'abagabo, abagabo n'abagore ikanasesengura impamvu zitagaragra zitera ubusumbane bw'ibitsina?			
6. Ese gahunda ikubiyemo ingamba zo gukorana n'abagabo n'abahungu hagamijwe gushyigikira uburenganzira bw'abagore n'abakobwa n'uburinganire?			
7. Ese gahunda ikubiyemo amahugurwa agenewe abafatanyabikorwa/amatsinda/abakozi bashyira mu bikorwa mu rwego rwo kubafasha gushakira ibisubizo ibyago byugarije abagore, abakobwa, abahungu n'abagabo?			
8. Abagenerwabikorwa b'abakobwa bari muri gahunda z'ikigo cyanyije/imishinga/imiryango baha agaciro kandi babona gahunda/mishinga/ibitekerezo byacu bifitiye ubuzima bwabo akamaro?			
9. Abagenerwabikorwa b'igitsina gabo bari muri gahunda z'ikigo cyanyije/imishinga/imiryango baha agaciro kandi babona gahunda/imishinga/ibitekerezo byacu bifitiye ubuzima bwabo akamaro?			
C. Ubumenyi tekinike (kwibanda ku kigero cy'ubumenyi bw'umukozi mu isesengura ry'uburinganire n'igenzura)			
1. Ese ubufasha bwa gahunda bugaragaza inshingano zishingiye ku gitsina n'ubumenyi?			
2. Ese hari umuntu cyangwa ishamba rishinzwe uburinganire mu kigo ukoreramo?			
3. Ese abakozi bo mu kigo cyawe bafite ubumenyi bwa ngombwa bwose, ubumenyi n'imyitwarire bibafasha gukora akazi kabo no kongeramo uburinganire?			
4. Ese hatanzwe amahugurwa mu iteganyabikorwa n'isesengura ry'umukozi w'umuryango?			

	Yego	Oya	Simbizi
5. Ese umushinga/itegurwa rya gahunda, igenzura n'ikurikiranabikorwa hamwe n'amatsinda ngishwanama birimo byibuze umuntu umwe ufite ubumenyi bwihariye mu burunganire			
D. Kungenzura no gukurikirana (Ibando ku rugero amakuru y'uburinganire ashigiye ku bitsina byombi mu igenzura n'ikurikiranabikorwa ry'imishinga y'ikigo cyawe ndetse n'umusaruro uva muri porogaramu)			
1. Ese amakuru ashigiye ku bitsina byombi yakusanyijwe ku bw'umushinga na porogaramu?			
2. Gahunda z'ikigo nkorera/imishinga bigira uruhare mu guteza imbere abagore/ abakobwa hamwe no guhindura imibanire y'ubusumbane y'ibitsina?			
3. Ese igenzura rya gahunda n'ikurikirana ryayo bisaba isesengura ry'ingaruka zitandukanye z'ibikorwa ku bakobwa, abagore, abahungu n'abagabo?			
4. Ese igenzura rya gahunda n'ikurikirana ryayo bisaba isesengura ry'ingaruka zitandukanye z'ibikorwa ku bakobwa, abagore, abahungu n'abagabo?			
5. Ese gahunda y'igenzura ikubiyemo ibigaragaza uburinganire byo kwitabwaho?Ese ibice bigize uburinganire bigaragazwa neza ku mikorere myiza kandi inoze ya porogaramu?			
6. Ese impuguke mu burunganire ni nka kimwe mu gice kigize itsinda ry'isesengura rya gahunda?			
7. Ese ibibazo by'uburinganire byose bishyirwa mu nama zo gusubiramo?			
8. gahunda /imishinga y'ikigo nkorera bigira uruhare mu kuzamura urugero rw'uburinganire mu byiciro bikurikira: a. Kwita ku bikoresho b. Uburenganzira ku mutungo c. Uburenganzira ku mahugurwa d. Kugira uruhare mu gufata ibyemezo e. Kwihesha agaciro / Ubuzima gatozi f. Ububasha ku mutungo			
9. Gahunda /imishinga y'ikigo nkorera ikusanya amakuru hashingiwe ku bitsina bitandukanye mu bice bikurikira: a. Kwita ku bikoresho b. Uburenganzira ku mutungo c. Uburenganzira ku mahugurwa d. Kugira uruhare mu gufata ibyemezo e. Kwihesha agaciro / Ubuzima gatozi f. Ububasha ku mutungo g. Kugira uruhare mu bikorwa bya Leta h. Uko abagenerwabikorwa babona inyungu z'umushinga ku buzima bwabo			
2. IKIGO			
E. Imiterere/Politiki y'uburinganire (yibanda ku miterere n'ireme rya politiki y'ikigo mukorera)			
1. Ese ikigo ukorera gifite politiki y'uburinganire ishimangira guharanira uburinganire?			
2. Ese ikigo Ese politiki y'uburinganire y'ikigo ukorera ifite gahunda y'imikorere ikubiyemo itangwa ry'umutungo (ingengo y'imari), inshingano n'igihe mu rwego rwo gukora igenzura n'ikurikiranabikorwa?			
3. Ese ihame ry'uburinganire ririfashishwa mu iteganyabikorwa ry'ikigo?			
4. Ese buri wese mu kigo yumva politiki y'uburinganire yarayihinduye iye.			
F. Gushyira abakozi mu myanya y'akazi (Iyubahirizwa ry'uburinganire mu bakozi b'ikigo)			

	Yego	Oya	Simbizi
1. Ese umubare w'abagore n'uw'abagabo uhagarariwe mu buyobozi bukuru bw'ikigo ku rugero rungana?			
2. Ese abagore n'abagabo bose bahagarariwe ku buryo bukomeye mu nama y'ubuyobozi y'ikigo			
3. Ese hari ingamba zatekerejweho mbere zashyizwe mu bikorwa mu guteza imbere kwinjiza abagore mu myanya y'ubuyobozi bukuru?			
4. Ese hari ingamba zatekerejweho mbere zashyizwe mu bikorwa mu guteza imbere kwinjiza abagabo mu myanya y'ubuyobozi bukuru?			
G. Abakozi (kwibanda ku guha agaciro uburinganire mu guha akazi abakozi n'ibindi bijyana n'abakozi)			
1. Ese ikigo ukorera gifite politike yanditse kw' itangwa ry'amahirwe angana kuri bose?			
2. Ese hari politiki ku gutanga ikiruhuko ku babyeyi b'abagabo?			
3. Ese abakozi bashishikarizwa gufata ikiruhuko cy'ababyeyi b'abagabo?			
4. Ese abakozi bashishikarizwa gufata ikiruhuko cy'ababyeyi b'abagore?			
5. Ese hari politiki ku kiruhuko gitangwa kubw'abana bakirerwa?			
6. Ese ibikubiye mu nshingano z'akazi ku muyanya y'umwuga birimo ibisabwa by'ubumeyi bifitanye isano n'iterambere ry'uburinganire?			
7. Ese uburinganire ni igipimo kiri mu bigenderwaho mu mikorere y'akazi k'umukozi w'umwuga?			
8. Ese hari amahugurwa y'abakozi ku kumenya uburinganire no kubumenyekanisha?			
9. Ese hari amahugurwa y'ubuyobozi bukuru n'abagize inama y'ikigo ukoreramo abaho hagamijwe kwinjiza uburinganire mu buyobozi?			
10. Ubuyobozi ni ukwiyemeza guteza imbere uburyo bwo kwinjiza abagore mu myanya yo hejuru y'ikigo harimo n'inama nkuru?			
11. Hagiye habaho kwiyongera kw'ubumenyi bw'abakozi ku burunganire mu kigo cyanyje.			
12. Imikorere myiza mu kigo nkoreramo ku bijyanye n'uburinganire mu kigo nkoreramo irahemberwa.			
H. Ubuvugizi, imibanire y'ikigo n'abantu n'ihanamakuru (ireme no kwita ku burunganire mu imenyekanishamakuru ry'ikigo ukoreramo n'ibikorwa by'ubuvugizi)			
1. Ese uburinganire bwinjijwe mu buryo bwo gutanga amakuru mu kigo ukoreramo, gukusanya amafaranga n'ingamba zishingiye ku itangazamakuru?			
2. Ese igitekerezo cy'uburinganire kigaragara mu byo mutangaza, urugero nka za raporo, udutabo dukubiyemo amakuru, ibitabo n'ibipapuro?			
3. Ese gahunda z'ubuvugizi n'ibitekerezo birategurwa kandi bikamenyekanishwa mu buryo bwubahirije uburinganire kandi ku rugero rungana?			
I. Imari (urugero rw'umutungo mu kigo ukoreramo rugenerwa uburinganire by'umwihariko)			
1. Ese ikigo cyawe cyakoze igenamigambi ry'imari rihagije mu rwego rwo gufasha uburyo bwo kwinjiza uburinganire mu nzego z'ikigo n'umurimo wo kwihuza?			
2. Ese ikigo cyawe cyagenewe imari ihagije yo gushyira mu bikorwa politiki y'uburinganire ku nzego zose?			
3. Ese guhugura abakozi ku burunganire n'isesengura ry'uburinganire ku buryo butunganye neza mu kandi buhoraho mu kigo ukoreramo?			
J. Umuco w'ikigo (Urugero rwo kwitondera uburinganire mu muco w'ikigo ukorera)			

	Yego	Oya	Simbizi
1. Ese ikigo ukorera gishishikaza imyitwarire iha agaciro uburinganire n'uburyo bwo kurwanya no gushakira umuti guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina?			
2. Ese abakozi mu kigo ubarizwamo bitangira gushyira mu bikorwa politiki y'uburinganire?			
3. Hari itandukaniro riri hagati y'uburyo abagore n'abagabo babona uburinganire mu kigo nkoreramo.			
4. Abakozi bo mu kigo nkoreramo bafite umurava cyane w'akazi bakora kajyanye n'uburinganire.			
5. Abakozi bo mu kigo nkoreramo batekereza ko guteza imbere uburinganire bihuye neza n'ishusho y'ikigo cyacu.			
6. Abagore mu kigo dukoreramo bumva ikigo cyacu ari ahantu habereye abagore.			
7. Abagabo bo mu kigo nkoreramo bumva ikigo cyacu ari ahantu habereye abagabo.			
8. Ikigo nkoreramo cyarushaho gukora neza nk'uko kiri gukora ubu mu rwego rwo kwinjiza uburinganire mu zego zacyo.			
9. Mu kigo nkoreramo inama zikunze kwihariwa n'abakozi b'igitsina gore.			
10. Mu kigo nkoreramo inama zikunze kwihariwa n'abakozi b'igitsina gabo.			
11. Mu kigo nkoreramo, abagabo bafite uburyo bworoshye bwo gushyiraho imikoranire bwite ndetse n' imikoranire ishingiyeye ku mwuga kurusha abagore.			
12. Mu kigo ukoreramo, ni ibihe bintu bitatu biranga umukozi w'indashyikirwa i. ii. iii.			
13. Utekereza ko ikigo ukoreramo cyakora iki mu rwego rwo kwimakaza uburinganire ku buryo bwuzuye?			
14. Sobanura igihe waba warageze ku ntego cyangwa imbogamizi wahuye nazo mu kwinjiza uburinganire mu nzego zose cyangwa ibindi byiciro by'akazi mu mu kigo ukoreramo			
Imyirondoro 1. Uri umugabo cyangwa uri umugore? 2. Ufite uwuhe mwanya w'akazi mu kigo ukoreramo? 3. Ufite imyaka ingahe? 4. Ese umaze igihe (imyaka) kingana iki ukorera ikigo cyawe?			

Ibitekerezo no gutanga amakuru:

Iyo igikorwa cy'igenzura kirangiye, tegura raporo y'incamake igaragaza ibyavuye mu igenzura ry'isesengura ari nako ugararaza ibice by'ingenzi by'imikorere myiza mu kwinjiza uburinganire mu bikorwa ndetse n'ibice by'ingenzi bikeneye kunozwa. Itsinda riha agaciro ibi aho gukorera akazi hamwe bigenda neza rikanagaragaza ingero z'imikorere myiza bashobora kubakiraho. Mu kugaragaza ahakenewe kunozwa, amatsinda agaragaza kandi akagenzura impinduka zishoboka zishobora gukorwa n'uko zagerwaho. Ibyavuye mu igenzura n'inama bigomba kuba ari byiza kandi bigashyirwa neza munsu y'ibice by'ingenzi byo gusesengurwa. Inama zigomba:

- Kuba zibarika kandi zifite umubare ntarengwa
- Zikoze ku buryo bworoshye, zifitanye isano n'ikigwa kandi zifite akamaro
- Ntizigomba gukabya kuba rusange ahubwo zigomba kuba zihariye kuri porogaramu

- Garagaza neza uhamagariwe kugira icyo akora
- Garagaza neza igikorwa gikenewe mu gushakira umuti ikibazo gikenewe kunozwa
- Gutandukanya ahagomba gushyirwa umwanya wa mbere mu bitekerezo bikunzwe
- Kugaragaza igihe cyagenwe cyo gukora ikurikiranabikorwa
- Kumenya ahazasaba ubushobozi.

Urutonde rw'igenzura/incamake ya politiki y'uburinganire

- **Igifuniko**
- **Ibirimo**
- **Intangiriro**
- **Uko biteye & Impamvu:** Kugaragaza ibibazo bishingiye ku burunganire bifitanye isano n' Gushyiraho impamvu yo kongeramo ibitekerezo byemeza bya politiki y'uburinganire
- **Intumbero:** Guteganya intego ya politiki y'uburinganire. Ese intego igamije gukosora ubusumbane bushingiye ku bitsina binyuze mu gucyemura ibibazo bifatika by'abagore n'abagabo? Ese intego igamije guhindura ibigo (imibanire, umuco, umutungo n'ibindi) bituma ubusumbane bw'ibitsina bukomeza kubaho?
- **Abagenerwabikorwa bagenderewe:** Ese ni ba nde politiki igenderewe, ese yagenewe gukorerwa hagati y'abakozi b'ikigo, abagize ishami ry'ikigo (abo ikigo gishaka guha serivisi) cyagwa bombi? Ese mu itsinda ry'abagenerwabikorwa rigenderewe harimo uburinganire?
- **Intego:** Gushyiraho intego zikubiye mu mpine SMART (zihariye, zipimwa, zigerwaho, zishoboka, ndetse zigaragaza n'igihe cyo kubigeraho) bizafasha mu kugera ku ntego zifuzwa nk'uko byavuzwe haruguru. Ese intego zaweho zishakira ibisubizo imbogamizi ikigo cyifitemo ku burunganire kimwe n'uko zishakira uko zicyemura ikibazo cy'ubusumbane bw'ibitsina mu bagenerwabikorwa bagenderewe?
- **Ibikorwa:** Ese ibikorwa byateguwe biha umwanya abagore n'abagabo? Ese bizagira uruhare mu ishyirwa mu bikorwa rya buri ntego?
- **Ibipimo:** Gushyiraho ibipimo byo gupima iterambere mu kugera kuri buri ntego. Ese ibipimo byashyizweho hashingiye ku gitsina? Ese intego zashyizweho mu rwego rwo kwizeza neza urugero ruhagije rw'uburinganire mu bikorwa?
- **Ishyirwamubikorwa:** Garagaza neza umuntu n'igihe ubufasha bwateguwe bizashyirwa mu bikorwa. Ese abo bantu barahuguwe? Ese abagabo n'abagore bose bazagira uruhare mu ishyirwamubikorwa?
- **Igenzura n'isuzumabikorwa:** Ese ibikoresho byifashishwa mu igenzura byita ku burunganire, ese bifasha mu gukusanya no gusesengura amakuru yakusanyijwe hakurikijwe igitsina? Ese izasuzuma (ibikubiyemo) by'ingirakamaro (uburyo) bugize ubufasha butangwa na politiki?
- **Ingengo y'imari:** Ese gushyira mu bikorwa politiki y'uburinganire bizagira izihe ngaruka ku ngengo y'imari?
- **Ingamba z'iherekanya-makuru:** Gushyiraho ingamba zo gutambutsa ubutumwa mu rwego rwo kumenyesha abagenerwabikorwa bagenderewe, abafatanyabikorwa ibijyanye no kubaho, iterambere n'umusaro uturuka muri politiki y'uburinganire.
- **Urwego rwo kubahiriza inshingano**
- **Kunoza amabwiriza**
- **Imigereka**

6. Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina

Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina bivuga gushaka gukora imibonano uwo ushaka kuyikorana nawe atabishaka, ibitekerezo bivuga ku gitsina, gusaba guhabwa inyungu zishingiye ku gitsina no gushyirwa ku nkeke cyangwa ibitekezo ku gitsina cy'umuntu, ibyo byose bigatuma imikoranire iba mibi. Inshuro nyinshi ihohoterwa rishingiye ku gitsina rikorwa n'umuntu yitwaje ububasha afite byaba bishingiye ku itandukabiro mu mibanire y'abantu, politike cyangwa itandukaniro rishingiye ku mashuri, itandukaniro mu myaka cyangwa imikoranire ishingiyeye ku kazi.

Kwemeranya ni ubushake bwemejwe kandi bwagaragajwe bwo gukora igikorwa cyihariye cyo cyangwa imyitwarire, yagaragajwe binyuze mu magambo cyangwa ibikorwa bisobanutse neza bidatye urujijo. Kutarwana cyangwa ngo wange ntibivuga ko wemeye, ndetse no guceceka ntibivuga ko wemeye. Kwemera ntibibaho ari uko hakoreshejwe imbaraga, guterwa ubwoba buguhatira kwemera, imyitwarire yo gutera ubwoba cyangwa guhatira kwemera.

Imibanire ikuze kubaho mu guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina birimo:

- **Uwakoze icyaha:** Umukoresha, uwo mukorana, umukiriya, umwarimu
- **Uwagizweho ingaruka n'ibyabaye:** Abagore n'abagabo, umuntu ukora akazi ko hasi, undi muntu utari uwashyizwe ku nkeke nk'umuntu wagizweho ingaruka n'imyitwarire iganisha ku gushira ku nkeke gushingiye ku gitsina
- **Ahantu:** Ku kazi, ku ishuri, kaminuza, mu ruhame cyangwa ahandi hantu
- **Igitsina:** Abakoze ibyaha byo guhyira ku nkeke n'ababikorera bashobora guturuka mu bitsina byombi kandi uruhande rumwe si rwo rukora icyaha cyo gushyira ku nkeke

Hari amoko abiri yo guhoza umuntu ku nkeke bishingiye ku gitsina:

1. Guhabwa ikintu kubera icyo wakoze, iyo kwemera cyangwa kwanga gukora imibonano bigize ingaruka nziza cyangwa mbi ku kazi k'umuntu/ amashuri/serivisi. Urugero, iyo umukozi yizejwe ko azongerwa mu ntera aramutse asohokanye n'umugenzuzi we.
2. Ahantu harangwa amacakubiri, haba iyo imyitwarire idakwiye ishingiyeye ku gitsina irema ahantu ho gukorera cyangwa kwigira hateye ubwoba, hababaza, hakomertsa cyangwa hahohoterwa ariko bikaba byahungabanyaga cyangwa ntibihungabanyaga akazi k'umuntu cyangwa amashuri yize. Mu gihe umuntu ukunze kugaragaza imyitwarire yo guhoza ku nkeke aba afiite ubushobozi runaka ku muntu aba shaka gushora muri ibyo bikorwa byo guhoza ku nkeke, ntabwo ariko bihora bimeze. Ukora igikorwa cyo guhoza ku nkeke ashobora kuba mugenzi w'uwo ahoza ku nkeke. Rimwe na rimwe ukora ibikorwa byo guhoza ku nkeke hari igihe abikorera umuntu umurusha ububasha. Urugero, ibitekerezo bidashimishije cyangwa amashyamba bikomeza nubwo uwo bikorerwa aba yagaragaje ko iyo myitwarire utayishaka.

Kubara inkuru: Haba hari inzego zishinzwe kwakira amakuru y'abantu bahuye n'ihohoterwa rishingiye ku gitsina?

Ingero zo guhoza umuntu ku nkeke bishingiye ku gitsina

- Gusangiza abo mukorana amashusho adakwiye cyangwa videwo nka filimi z'urukozasoni
- Kugaragaza amashusho cyangwa inyandiko zidakwiye bishingiye ku gitsina mu kazi
- Kugira ibiganiro bishingiye ku gitsina, bijyanye n'uko umuntu agaragara, imyambarire ye cyangwa ibice bigize umubiri.
- Gukorakora umuntu nkana atabishaka, kumwegamaho, gushyira umuntu mu mfunganwa cyangwa guhobera ugakomeza.

Kugira ngo habeho ahantu ho gukorera hatarangwa guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina:

- Igisobanuro cyo guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina kigomba kuba gisobanutse ku bakozi bese,
- imiterere y'itangwa ry'amakuru ifasha mu gutanga ibirego mu buryo bworoshye. Ibi bigomba kuba bitandukanye n'urukurikirane rw'inzezo rusanze.
- Iperereza n'uburyo bwo guhana bigomba gukorwa mu gihe gito, gutinza ibirego birushaho guhungabanya ababitanze.
- Kugena no gushyira mu bikorwa ibihano bikaze. Ibi bigira ubutumwa bitanga ku batanze ibirego n'abaregwa ko ikigo gihana kihanukirye igikorwa cyo guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina
- Gutanga ubujyanama aho bishoboka
- Kuyobora gahunda z'ubukangurambaga ku bagore n'abagabo mu nzego zose z'ikigo.
- Gutanga uburyo bwo kumenyekanisha ibirego utivuze.

Suzuma uko guhoza ku nkeke bishingiye ku gitsina bihagaze aho ukorera

Subiza yego cyangwa oya:

1	Yego	Oya	Niba nta muntu wari watanga ikirego, ubwo nta guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina kwabaye.
2	Yego	Oya	Ntibishobora kwitwa guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina ababikora bahuje igitsina.
3	Yego	Oya	Ubwoko bwo guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina busaba kugira icyo wizeza umuntu ni buba iyo umugore abwiye amagambo yanduye bandi bagore mu biro.
4	Yego	Oya	Amategako abuza guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina Politiki y'umukoresha.
5	Yego	Oya	Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina bishobora gukorwa gusa n'umuyobozi mukuru cyangwa uwo mukorna
6	Yego	Oya	Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina birimo gutanga inyungu ziguranywa Inyungu zishingiye ku gitsina, cyangwa gutera ubwoba bwo kubura akazi umuntu aramutse atemeye ibyo yahawe.
7	Yego	Oya	Umuntu aramutse akomerekejwe n'imyitwarire yanjye mu cyumba cyo kuruhukiramo, Agomba gushaka ahandi aruhukira, cyangwa akaruhuka ikindi gihe. Si "nkora" iyo ndi mu kiruhuko kandi mfite uburenganzira n'ubwisanzure bwo kuvuga.
8	Yego	Oya	Abantu benshi baramutse babonye ibyo navuze bikomeretsa cyangwa bidakwiye, bivuze ko umuntu umwe wakomeretse ntafite uburenganzira bwo gutanga ikirego ku guhoza ku nkeke.
9	Yego	Oya	Ntibyemewe n'amategako kandi ni ukwica politiki y'ikigo, kwihorera ku muntu udakunda imyitwarire idashimishije, gutanga ikirego ku guhoza ku nkeke cyangwa kubona guhoza ku nkeke cyangwa kugira uruhare mu iperereza.
10	Yego	Oya	Abakozi bagenwa n'igihano, kugeza Ndetse no kwirukanwa ku kazi bitewe no kujya mu bikorwa bitemewe n'amategako byo guhoza ku nkeke ivangura.

Umugereka 1

Amasezerano mpuzamahanga ku burenganzira bwa muntu

Vi Agroforestry ikoresha uburyo Bushingiye ku burenganzira bwa muntu (HRBA) mu kazi kayo kose bivuze ko yibanda ku gucyemura ibibazo bitera umuzi w'ubukene. Intego ya HRBA ni uguha ubushobozi, abakobwa, abahungu, abagore n'abagabo bwo guharanira uburenganzira bwabo (nk'abafite uburenganzira) hamwe no kongera ubushobozi bw'abashinzwe kubaha, guteza imbere, kurinda no kubahiriza ubwo burenganzira (nk'ababifite mu nshingano zabo)

Amasezerano mpuzamahanga ku burenganzira bwa muntu ani amasezerano¹ n'izindi nyandiko mpuzamahanga zifitanye isano n'itegeko mpuzamahanga ry'uburenganzira bwa muntu hamwe no kurinda uburenganzira muri rusange. Ashobora gushyirwa mu byiciro bibiri: *Amatangazo*, yemezwa n'imiryango nk'Inteko rusange y'Umuryango w'Abibumbye, akaba atari ntakuka n' *amasezerano* ntakuka yemeranywaho hakurikijwe itegeko mpuzamahanga

Amasezerano mpuzamahanga n'amatangazo bishobora uko igihe kigenda, ashobora guhabwa kuba itegeko mpuzamahanga rigenga umuco, Uburenganzira bwa muntu mpuzamahanga bushobora kongera kugabanywamo amasezerano mpuzamahanga, ayo buri gihugu ku isi gishobora gushyiraho umukono, n'andi yo mu rwego rw'akarere ibihug bimwe na bimwe bibujijwe kuba byashyiraho umukono. Itangazo mpuzamahanga ry'uburenganzira bw amuntu,

Amasezerano mpuzamahanga ku burenganzira bw'abaturage n'uburenganzira bwa politiki, n'Amasezerano mpuzamahanga ku Burenganzira bw'umutungo, Imibanire n'Umuco akenshi bakunze kwita Amategeko mpuzamahanga y'uburenganzira bwa muntu.

Amategeko mpuzamahanga y'uburenganzira bwa muntu

Akubiyemo Itangazo mpuzamahanga ry'uburenganzira bwa muntu, Amasezerano mpuzamahanga ku burenganzira bw'abaturage n'uburenganzira bwa politiki, n'Amasezerano mpuzamahanga ku Burenganzira bw'umutungo, Imibanire n'Umuco akenshi bakunze kwita Amategeko mpuzamahanga y'uburenganzira bwa muntu.

Itangazo mpuzamahanga ry'uburenganzira bwa muntu

Ryashyizweho rinatangazwa n'Inteko Rusange tariki ya 10 Ukuboza 1948. Iri tangazo ryaturutse ku byabereye mu Ntambara y'Isi ya kabiri kandi rikubiyemo ingingo mirongo itatu zagiye zongerwa uko habagaho andi masezerano mpuzamahanga, kwishyura amafaranga bikozwe na leta, amasezerano mu karere runaka, itegeko nshinga ry'ibihugu n'amategeko. Iri tangazo rizwi nk'inyandiko y'amateka isobanura agaciro ka muntu n'indangagaciro ze. Iri tangazo ni igipimo ngenderwaho mu gupima ikigero cyo kubaha, no kubahiriza ibigenderwaho mu kubahiriza uburenganzira mpuzamahanga ku isi yose. Ibungabunga agaciro ka buri umwe mu bagize umuryango w'abantu, ku isi hose, hatitawe kuba leta yaba yaremeye amahame ayikubiyemo ku mugaragaro cyangwa ikaba yarahinduye aya masezerano.

Amasezerano mpuzamahanga ku bukungu, imibanire n'uburenganzira ku muco

Yatangiywe gukurikizwa tariki ya 3 Nyakanga 1976. Ni yo soko y'ibanze mpuzamahanga y'uburenganzira ku mutungo, imibanire n'umutungo. Yemera kandi ikarinde uburenganzira bwo ku: gukora, ku mikorere yemewe kandi ishimishije, Kujya mu mashyirahamwe y'ubucuruzi no gufatira hamwe iyemezo birebana n'umurimo, umutekano w'abaturage, kurinda umuryango cyane cyane abagore, abana, ingmbi n'abangavu, igipimo cyo kubaho gihagije, ibiribwa, imiturire, ubuzima, amashuri hamwe n'uburenganzira bwo kwitabira ubuzima bushniye ku muco n'uburenganzira ku nyungu zituruka kuri siyansi n'umuco.

Amasezerano mpuzamahanga ku burenganzira bw'abaturage n'uburenganzira bwa politiki

Yatangiywe gukurikizwa tariki ya 23 Werurwe 1976. Avuga ko nta muntu ugomba gukorerwa iyicarubozo cyangwa ibikorwa bibabaza cyangwa bya kinyamaswa cyangwa gufata umuntu ku buryo bumutesha agaciro cyangwa igihano, abuza ikorwa ry'ubucakara, nta muntu ugomba guhatirwa gukora akazi ku itegeko. Amasezerano ni ubwumvikane bukorwa hashingiwe ku

mategeko mpuzamahanga ashwirwaho umukono n'abagira uruhare mu mategeko mpuzamahanga. Anazwi kandi ku izina ry'amasezerano mpuzamahanga yuzuzanya andi masezerano.

Amasezerano ku kurandura ubwoko bwose bw'ivangura rikorerwa abagore (CEDAW)

Yatowe mu w' 1979 n'Inteko rusange y'Umuryango w'Abibumye hanyuma itangira gukurikizwa mu masezerano mpuzamahanga tariki ya 3 Nzeri 1981. Asobanura ibigize ivangura rikorerwa abagore akanashyiraho gahunda y'ibikorwa by'igihugu mu rwego rwo kurangiza iri vangura.

Aya masezerano asobanura ivangura nka "ivangura iryo ariryo ryose cyangwa kubuza ibikorwa hashingiwe ku gitsina hagamiywe gutuma umugore adakora neza cyangwa guhindura ubusa agaciro, umunezero by'umugore, hatitawe ku irangamimerere rye, hashingiwe ku burunganire bw'abagabo n'abagore, ku burenganzira bwa muntu n'ubwisanzure muri politiki, umutungo, imibanire, umuco, kuba ari umutungo n'ibindi"

Igaragaza ibyo za leta ziyemeje mu gushyiraho ingamaba z'uruhererekane zo kurangiza ivangura rikorerwa abagore mu miterere yaryo yose harimo:

- Kwinjiza ihame ry'uburunganire bw'abagore n'abagabo muri gahunda z'amategeko, kuvana amategeko avangura no gushyiraho amategeko akwiye abaza ivangura rikorerwa abagore;
- Gushyiraho inkiko n'ibindi bigo bya leta kugira ngo hakorwe ku buryo abagore barindwa ivangura ku buryo bunze no;
- Gukora ku buryo ibikorwa byose by'ivangura rikorerwa abagore ryaba rikorezwe n'abantu, cyangwa ibigo.

Aya masezerano ashiraho ishingiro ryo kugera ku burunganire hagati y'abagabo n'abagore binyuze mu gukora ku buryo abagore bahabwa, amahirwe angana muri politike n'ubuzima bw'abaturage harimo uburenganzira bwo gutora no gushyigikira amatora n'uburezi, ubuzima n'akazi. Ibihugu biyagize byemera gufata ingamba zikwiye, zirimo amategeko n'ingamba z'igihe gito zidasanzwe kugira ngo abagore bishimire uburenganzira bwa muntu bwabo bwose n'ubwisanzure shingiro.

Amasezerano yemeza uburenganzira bwo kubera bw'umugore kandi afata imigenzo n'umuco nk'ibintu by'ingenzi biha ishusho inshingano zishingiye ku gitsina n'imibanire y'imiryango. Ibihugu byashyizeho umukono byemeranya gufata ingamba zikwiye mu rwego rwo kurwanya ubwoko bw'icuruzwa ry'abagore no gukoresha abagore mu nyungu zawe.

Amasezerano y'umuryango mpuzamahanga w'abakozi

Umuryango Mpuzamahanga w'Abakozi ugamiye guteza imbere ubutabera n'uburenganzira bwa muntu nubw'abakozi bwemewe kurwego mpuzamahanga, guharanira ko intego yatumye ushigwa ko ubutabera ari ishingiro ry'amahoro rusange kandi arambye. Intego Nyamukuru ya ILO ni uguteza imbere uburenganzira bw'abakozi ku murimo, gushishikariza gutanga amahirwe yakazi keza, gushimangira kurinda abaturageno gukomeza ibiganiro ku bibazo byanyane n'umurimo.

Ishami ry'Uburunganire bw' Abagabo n'Abagore n'imitandukanire (GED) rishinzwe gutezimbere uburunganire no kubahiriza ihame ry'imitandukanire mw'isi y'umurimo. Ubunararibonye bwa GED bwibanda ku bibazo byanyane no guha amahirwe angana no kwitabwaho kimwe ku Bagore n'Abagabo mw'isi y'umurimo, no gukuraho burundu ivangura rishinngiye ku gitsina, kw'ibara ry'uruhu, ubwoko, aho umuntu akomoka cyangwa ubumuga. Ishima ritanga inama kuri za gahunda, ibikoreho, n'ubufasha mubya tekenike mubice bitanduka harimo kubaha gutezimbere ahakorerwa hadaheza. GED ihuza gahunda z'ibikorwa za ILO ku burunganire n'ubwuzuzanywe, kikaba ari igikoreho gishingiye k' umusaruro mu mikorere ya politiki yo 1999 ku burunganire n'ubwuzuzanywe n'imikorere isanzwe mu biro mpuzamahanga by'umurimo.

Amahame ngengamikorere ya Beijing (Amahame ya Beijing 1995)

Amahame Ngengamikorere ya Beijing, yemejwe mu 1995, ni gahunda yo kongerera abagore ubushobozi Amahame ngengamikorere azirikana ko abagore bahura n'imbogamizi mu burunganire bwuzuye no guterimbere kubera Impamvu zirimo; ubwoko bwabo, imyaka, ururimi, ubwoko, umuco, idini, cyangwa ubumuga, kubera ari bakavukire cyangwa ibindi byiciro. Abagore benshi bahura n'ingorane zihariye zishingiye ku miterere y' imiryango yabo, uko

uhagaze mu by'ubukungu muri sosiyete, ndetse n'imibereho yo mucyaro cyangwa ahantu hafite ubukene bukabije. Abagore kandi bagirwaho n'ingaruka n'ibiza bishingiye kubidukikije, indwara z'ibyorezo, ihohoterwa muburyo butandukanye rikorerwa abagore.

Hari ibice 12 byigenzi byagaragajwe n'Amahame ngengamikorere: Abagore n'ubukene, uburezi no guhugura abagore, ihohoterwa rikorerwa abagore, abagore n'intambara, abagore n'ubukungu, abagore mu buyobozi no gufata ibyemezo, inzego zigamije iterambere ry'abagore, uburenganzira bwa muntu bw'abagore, abagore n'itangazamakuru, abagore n'ibidukikije, n'umwana w'umukobwa.

Uburinganire hagati y'abagabo n'abagore n'ikibazo cy'uburenganzira bwamuntu ni ishingiro ry'ubutabera nanone kandi n'ibyingenzi ndetse n'ishingiro ry'uburinganire, iterambere n'amahoro. Ubufatanye buvuguruye bushingiye k'uburinganire hagati y'abagabo n'abagore n'ishingiro ry'iterambere rirambye riganisha kubyifuzo by'abantu.

Intego z'iterambere rirambye: gahunda 2030 y'iterambere rirambye

Intego z'iterambere Rirambye (SDGs) ahandi zizwi nk'intego z'isi n'ihamagara ry'isi yose mu kurangiza ubukene, kurinda umubumbe w'isi no guharanira ko abantu bose bishimira amahoro n'ubutunzi. Zigamije isi yose "yubaha uburenganzira n'agaciro bya muntu" n'isi buri mugore n'umukobwa yishimira uburinganire bwuzuye ndetse n'ikurwaho ry'imboagmizi zose ku kubaha ubushobozi mubijyanye n'amategeko bose, imibanire, n'ubukungu.

"Gahunda 2030 ko uburinganire n'ubwuzuzanye atari ihamashyirahamwe ry'uburenganzira bwa muntu gusa ahubwo nk'urufatiro rwangobwa kw'isi ifite amahoro n'ubutunzi birambye. Bityo rero, uburinganire n'ubwuzuzanye ntibugamije gusa intego ya 5 y'iterambere Rirambye" Kugera kuburinganire n'ubwuzuzanye no Guha Abagore bose n'Abakobwa Ubushobozi", Igaragagara no muzindi Ntego z'iterambere Rirambye (SDGs) zose.

Kwiyemeza kw'akarere

Ku rwego rw'akarere, guverinoma z'Afurika n'Imiryanago itegamiye ku leta bagira uruhare mu kugena no kwemeza ukwiyemeza kw'isi yose. Byongeye, guverinoma z'Afurika zongeye kwemeza ibyo ziyemeje ubwo zashyiraga umukono kuri iki aya masezerano:

- *Amasezerano y'Afurika ku burenganzira bwa muntu n'ubw'abantu 1981 – nanone azwi nk'Amasezerano y'i Banjū: N' amasezerano mpuzamahanga ku burenganzira bwa muntu agamije guteza imbere no kurinda uburenganzira n'ubwisanzure by'ibanze ku mugabane w'Afurika.*
- *Amasezerano 2 ku Masezerano y'afurika ku burenganzira bwa muntu n'ubw'abantu ku burenganzira bw'abagore muri Afurika 2003 –nanone azwi nk'Amasezerano ya Maputo: Yemejwe n' Afurika yunze ubumwe kuya 11 Nyakanga 2003. Yizeza uburenganzira bukubiye hamwe bw'abagore harimo n'uburenganzira bwo kugira uruhare mu nzira ya politiki, ku buringanire bw'abaturage n'ubwa politiki, kwishyira bakizana mu byemezo by'ubuzima bw'imyorokere bwabo ndetse no gushyira ku iherezo isiramurwa ry'abagore.*

Kwiyemeza kw'akarere

Uburinganire bwacengejwe mu itegeko nshinga ry'ibihugu byinshi bya Afurika. Iri tegeko nshinga ribuza ivangura rishingiye ku gitsina, uruhu, ubwoko, ubumuga, imyaka n'ibindi bihinduka. Byongeye, ibihugu byinshi byashyize umukono ku masezerano yavuzwe haruguru, bityo byiyemeza gusubiramo, kuvugurura cyangwa gukuraho amategeko y'ibihugu mu rwego rwo kuyahura n'aya masezerano. Ibihugu byose aho Vi Agroforestry ikorera bifite politiki z'ibihugu z'uburinganire, byiyongera kuri politiki zo mu bice by'ingenzi nko mu buhinzi, ibidukikije, umutungo kamere zitanga amabwiriza ngenderwaho yihariye ku bibazo bikomeye by'uburinganire. Amasezerano yuzuzanya andi ni amasezerano yuzuzanya andi masezerano yabanje cyangwa amasezerano mpuzamahanga. Ashobora kuvugurura amasezerano yabanje, cyangwa kongeraho izindi ngingo.

Umugereka wa 2

Urutonde rw'igenzura ry'ihame ry'uburinganire

11. *Uko biteye n'impamvu:* Ese amakurushingiro yose ateguye hakurikijwe igitsina? Ese impamvu ikubiyemo ingingo zo kwimakaza ihame ry'uburinganire n'uburinganire hagati y'ibitsina?
2. *Intego:* Ese intego y'ubufasha buzatangwa igaragaza ibyo abagore n'abagabo bakeneye? Ese intego igamije gukosora ubusumbane bushingiye ku bitsina binyuze mu gucyemura ibibazo bifatika by'abagore n'abagabo? Ese intego igamije guhindura ibigo (imibanire n'ibindi) bituma ubusumbane bw'ibitsina bukomeza kubaho?
3. *Abagenerwabikorwa bagenderewe:* Keretse aho ubufasha bwaba bugenewe by'umwihariko abagore cyangwa abagabo nk'ingamba zifatiwe hamwe mu rwego rwo kunoza uburenganzira, ese mu bagenerwabikorwa bagenderewe harimo uburinganire?
4. *Intego:* Ese intego z'ubufasha zishakira ibisubizo ibibazo by'abagore n'abagabo?
5. *Ibikorwa:* Ese ibikorwa byateguwe biha umwanya abagore n'abagabo? Ese hari ibindi bikorwa bikenewe kugira ngo abantu bashobore gusobanukirwa neza uburinganire?
6. *Ibiranga:* Ese ibiranga byashyirwaho gupima iterambere mu kugera ku kugerwaho kwa buri ntego? Ese ibi biranga bipima uburyo buri ntego ikubiyemo ibijyanye n'uburinganire? Ese ibiranga byashyizwaho hashingiye ku gitsina? Ese intego zashyizwaho mu rwego rwo kwizeza neza urugero ruhagije rw'uburinganire mu bikorwa?
7. *Ishyirwamubikorwa:* Ni nde uzashyira mu bikorwa ubufasha bwateguwe? Ese aba bafatanyabikorwa bahawe amahugurwa yo kwimakaza ihame ry'uburinganire kugira ngo igitekerezo cy'uburinganire gikomeze gushyigikirwa mu ishyirwamubikorwa/ ese abagore n'abagabo bazagira uruhare mu ishyirwamubikorwa?
8. *Igenzura n'isuzumabikorwa:* Ese ingamba z'igenzura n'ishyirwamubikorwa zifitemo ibitekerezo bishingiye ku burunganire? Ese izasuzuma ibikubiyemo by'ingirakamaro n'uburyo bugize ubufasha?
9. *Ibyago:* Ese igitekerezo cyagutse cy'inshingano zishingiye ku gitsina n'imibanire ishingiyeye ku gitsina byagaragajwe nk'ibyago bishobora kuba? Ese ingaruka mbi z'ubufasha butangwa zitaweho (urugero, umutwari ushobora kwiyongera ku bagore cyangwa guhezwa kw'abagore mu muryango mugari?
10. *Ingengo y'imari:* Ese imari izakoreshwa yarasesenguye kugira ngo hakorwe ku buryo abagore n'abagabo bungukira mu bufasha bwateganyijwe? Ese kuba hakenewe amahugurwa ku kwita ku burunganire cyangwa guha akazi k'igihe gito impuguke mu burunganire byahawe agaciro mu igenamigambi?
11. *Imigereka:* Ese haba hari inyangirakamaro z'ubushakashatsi zashyizwaho nk'umugereka (by'umwihariko izisobanura neza impamvu mwita ku burunganire?
12. *Ingamba zo gutambutsa ubutumwa:* Ese ingamba zo gutambutsa ubutumwa zashyizwaho mu rwego rwo guha amakuru abantu benshi ku kubaho kw'izo ngamba, iterambere n'umusaruro by'umushinga ku buryo bushingiye ku burunganire?

Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina

1. Niba nta muntu wari watanga ikirego, ubwo nta guhoza ku nkeke ugamije gukora imibonano kwabaye— **OYA**
Guhoza ku nkeke gushigiyeye ku gitsina ni imyitwarire mibi iganisha ku mibonano mpuzabitsina. Kuba ntawe utanga ikirego ntibivuze ko guhoza ku nkeke bitabaho.

2. Ntibyakwitwa guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina iyo abantu bahuje ibitsina – **OYA**
Guhoza ku nkeke bishobora kuba hagati y’abantu bahuje igitsina n’abadahuje igitsina.
3. Ubwo bwoko bwo guhoza ku nkeke bubaho iyo umuyobozi w’umugore abwira undi mugore amagambo mabi – **OYA**
Guhabwa ikintu kubera icyo wakoze “mpa nguhe” bigizwe no gufata inyungu z’akazi ukazigurana inyungu zishingiye ku gitsina cyangwa gutera umuntu ubwoba bwo kutamuha inyungu zikomoka ku kazi mu gihe utahawe inyungu zishingiye ku gitsina.
4. Amategeko abuza guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina kandi binabuzwa n’amabwiriza agenga umukoresha wanyje – **YEGO**
Nubwo guhoza ku nkeke bibuzwa n’itegeko, ni ingenzi kuba binabuzwa n’umukoresha.
5. Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina bishobora gukorwa gusa n’umuyobozi mukuru cyangwa uwo mukorana – **OYA**
Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina biba ku nzego zose z’ikigo.
6. Guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina birimo, cyangwa mu bundi buryo gushyira mu kaga akazi k’ umuntu aramutse yanze gukora imibonano mpuzabitsina – **YEGO.**
7. Umuntu aramutse akomerekejwe n’imyitwarire yanyje, agomba gushaka ahandi akorera ikiruhuko, cyangwa ikindi gihe. Iyo ndi mu kiruhuko “sinkora” iyo ndi mu kiruhuko kandi mfite uburenganzira n’ubwisanzure bwo kuvuga – **OYA**
Ntufite uburenganzira bwo kuvuga magambo avangura cyangwa ashyira ku nkeke mu kazi.
8. Abantu benshi baramutse babonye ibyo navuze bikomeretsa cyangwa bidakwiye, umuntu umwe wakomeretse nta burenganzira afite bwo gutanga ikirego ku guhoza ku nkeke – **OYA**
Amategeko yo guhoza ku nkeke n’ivangura arinda buri wese mu kazi.
9. Ntabwo byemewe n’amategeko, kandi kwica politiki y’igihugu, kwihorera ku muntu wanga imyitwarire itariyo, ugomba gutanga ikirego kijyanye no guhoza ku nkeke gushingiye ku gitsina wakorewe cyangwa kwitabira iperereza – **YEGO.**
10. Abakozi bagengwa n’igihano cy’imyifatire, ndetse ko kugeza ku kwirukanwa bitewe no gukora ibikorwa bitemewe n’amategeko byo guhoza ku nkeke cyangwa ivangura – **YEGO.**

INYANDIKO ZIFASHISHIJE

- AFRICAN (BANJUL) CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS accessed at: http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf
- ADB, (2013). *Toolkit on gender equality results and indicators* accessed at: <https://www.oecd.org/derec/adb/tool-kit-gender-equality-results-indicators.pdf>
- CARE gender toolkit access at: <http://gendertoolkit.care.org/default.aspx>
- CIDA (2005). *CIDAs framework for assessing gender equality results* accessed at: http://www.sice.oas.org/Genderandtrade/CIDA_GE-framework.pdf
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against women accessed at <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>
- FAO (2001). *SEAGA Intermediate level handbook* accessed at: <http://www.fao.org/docrep/012/ak229e/ak229e00.pdf>
- FAO (2001). *SEAGA Field level handbook* accessed at: <http://www.fao.org/docrep/012/ak214e/ak214e00.pdf>
- FAO (2003). *SEAGA Macro level handbook* accessed at: <http://www.fao.org/docrep/012/ak229e/ak229e00.pdf>
- FAO (2003). *Gender analysis in macroeconomic and agricultural sector policies and programmes*.
- FAO (2009). *FAO's programme for gender equality in agriculture and rural development* accessed at: <http://www.fao.org/3/a-i1243e.pdf>
- FAO (2013). *A tool for gender-sensitive agriculture and rural development policy and programme formulation Guidelines for Ministries of Agriculture and FAO*
- ICRW (2011). *Understanding and measuring women's economic empowerment, definitions, framework and indicators*
- SIDA (2010). *Indicators for measuring results on gender equality*
- The International Bank for Reconstruction and Development /The World Bank (2009). *Gender in Agriculture Source Book*. Accessed at: <http://siteresources.worldbank.org/INTGENAGRLIVSOUBOOK/Resources/CompleteBook.pdf>
- ILO (2012). *A manual for gender audit facilitators: The ILO participatory gender audit methodology*, 2nd edition accessed at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_187411.pdf
- UN (1996). *Report of the Fourth World Conference on Women*, New York. Accessed at: <http://beijing20.unwomen.org/~media/Field%20Office%20Beijing%20Plus/Attachments/BeijingDeclarationAndPlatformForAction-en.pdf%20-%20page=94>
- UNDP (2007). *Gender mainstreaming, a key driver of development in environment and energy- a training manual*
- UNWOMEN (2014). *Gender mainstreaming in development programming*
- We Effect (2011). *Understanding and applying gender mainstreaming*
- WEF (2015). *The Global gender gap report, 2015*

Vi Agroforestry – Head Office

Postal Address: 105 33 Stockholm
Visiting Address: Franzengatan 6, Stockholm
Tel: +46 (0)8 120 371 00
Email: info@viskogen.se
Web: www.viskogen.se

Vi Agroforestry Regional Office East Africa

Postal Address: P.O Box 45767, 00100 Nairobi, Kenya
Visiting Address: Lower Kabete/Ngeca Road, Nairobi
Tel: +254 20 418 4480/1383
Email: info@viagroforestry.org
Web: www.viagroforestry.org

Vi Agroforestry – Kenya

Postal Address: P.O Box 2006, 30200, Kitale, Kenya
Visiting Address: Along Kitale-Eldoret Road, next to Kitale Museum
Tel: +254 54 314 98
Email: kenya@viagroforestry.org
Web: www.viagroforestry.org

Vi Agroforestry - Uganda

Postal Address: P.O Box 1732, Masaka, Uganda
Visiting Address: Plot 211, Birch Avenue
Tel: +256 481 420 946
Email: uganda@viagroforestry.org
Web: www.viagroforestry.org

Vi Agroforestry – Rwanda

Postal Address: P.O Box 2911, Kigali, Rwanda
Visiting Address: Fairview Building, KG 622St, Kimihurura.
2nd floor, House A.
Tel: +250 788304868
Email: rwanda@viagroforestry.org
Web: www.viagroforestry.org

Vi Agroforestry - Tanzania

Postal Address: 621, Mwanza, Tanzania
Visiting Address: Plot No 14 Block D, Isamilo, Nyamagana, Mwanza
Tel: +255 (0) 28 2500407
Email: tanzania@viagroforestry.org
Web: www.viagroforestry.org

